

Tijdschrift

10/4

DECEMBER 2010 • FEDERATIE KLOKKENVRIENDEN • PRIJS € 7,50

Met bijlage
"De Eerste
Nederlandse
Slingerklokken"

Gevleugelde vrouwen, een mand met rozen en zwanen zijn veel voorkomende symbolen op Friese stoelklokken (zie ook pag. 6)

- Steven Huygensklok ontdekt in Schagen • Vernieuwing binnen de SMAT
- Symboliek op de Nederlandse stoelklok • Boeken
- Museum- en Verenigingsnieuws • Fries maakt replica Tompion

TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN

Wevestraat 30
5708 AG Helmond (Stiphout)
Telefoon: 0492-545577
Email: info@daelmans.com

Reparatie, revisie, verkoop
en levering van luidklokken
en torenuurwerk-installaties

De Federatie Klokkenvrienden

is een samenwerkingsverband van:

- Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven
- Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Urwerk
- Dutch Section of the Antiquarian Horological Society
- Sectie Urwerkerstellers van de Nederlandse Juweliers en Urwerkenbranche
- Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde
- Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk

Bestuur: **namens:**
E.H. Glasius, voorzitter
W. van der Krogt, secretaris
F. van Gorp, penningmeester
Ir. K. Roscam Abbing
H. van der Burgt
R. Kamphuis
Ing. L.A.A. Romeyn

Schoonhoven
MNU
NJU
AHS
Schoonhoven
SMAT
Torenuurwerk

Secretariaat: Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl

Betalingen: ING nr. 7234958
t.n.v. penningmeester
Klokkenvrienden,
Rotterdam

Website: www.fed-klokkenvrienden.nl
De webmaster is H. van den Ende junior, te bereiken op hans@hende.com

Vereniging van vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven

Secretariaat: Sjoerd Folkers
Polderpeil 336
2408 SE Alphen a/d Rijn
0172 - 574149
info@klokkenvrienden.nl
Betalingen: ING nr. 2820594
t.n.v. Vereniging Vrienden

Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Urwerk

Secretariaat: W. van der Krogt
Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl
Betalingen: ING nr. 3767920
t.n.v. Vereniging Vrienden MNU

Dutch Section Antiquarian Horological Society

Secretariaat: ir. K. Roscam Abbing
Anna van Burenlaan 3
2012 SL Haarlem
023 - 5292501
e-mail: k.roscamabbing@hccnet.nl

Sectie Urwerkerstellers Nederlandse Juweliers- en Urwerkenbranche

Secretariaat: Postbus 904
2270 AX Voorburg
Koningin Julianalaan 345
2273 JJ Voorburg
070 - 3866248

Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde (SMAT)

Secretariaat: M. Petersen
Vendelaan 17
5081 RX Hilvarenbeek

Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk

Secretariaat: ing. F. van den Boogaard
Amatist 41
1703 AR Heerhugowaard

Adreswijzigingen Sjoerd Folkers, tel. 0172 - 574149

Samenstelling TIJDSchrift

Redactie: E. H. Glasius / e.glasius@telfort.nl
M.F. Timmer

Advertenties: ir. L. A. A. Romeyn
tel. 0341 - 254265

Druk: Drukkerij WC den Ouden by
Van Munster en Bos

Vormgeving:

Aanpassing advertentietarieven

Gezien de gestegen kosten, de verbeterde kwaliteit en de grotere omvang van TIJDSchrift heeft het bestuur van de Federatie Klokkenvrienden besloten tot een kleine verhoging van de advertentietarieven met € 20.

Deze zijn nu voor 2011 (excl. BTW):

bij eenmalige plaatsing: 1/1 pagina €195 - 1/2 pagina €145

voor vier plaatsingen: 1/1 pagina €245 - 1/2 pagina €195

Kleine annonces van leden: €25

De sluitingsdatum van het volgende nummer is:

20 januari 2011

De verschijningsdatum is: 17 maart 2011

In dit nummer onder andere

pagina 4
Steven Huygensklok
ontdekt in Schagen

pagina 10
Jürgen Abeler: Meister der
Uhrmacherkunst

pagina 18
Jan van Call geniaal Duits-
Nederlands "uurwercker"

pagina 27
Museum- en
Verenigingsnieuws

Federatie op internet

Informatie over de opzet van de Federatie Klokkenvrienden en de verenigingen die tezamen de Federatie vormen, is te vinden op:
www.fed-klokkenvrienden.nl

Verantwoordelijkheid redactie

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van artikelen die onder naam worden gepubliceerd. Deze geven alleen de opvattingen van de auteur weer en de verantwoordelijkheid daarvoor berust uitsluitend bij deze auteur.

Steven Huygensklok ontdekt in Schagen

Henk Houkes uit Schagen, volgens eigen motto 'de klokkenmaker die tijd maakt', bestudeerde een hem ter restauratie aangeboden uurwerk nauwkeurig en vroeg ook de opinie van anderen. Zijn conclusie is, dat het gaat om een echte klok van de vroege maker Steven Huygens (werkzaam ca. 1695 volgens Morpurgo), tot verrassing van de eigenaar. Van de restauratie zelf zal Houkes in een komend nummer van TIJDSchrift verslag doen.

Door Henk Houkes

Het is altijd leuk als er iets bijzonders op je pad komt. Ik krijg de opdracht om het uurwerk van een staande klok te restaureren. Er wordt een afspraak gemaakt en ik ga samen met de zoon van de eigenaresse (97 jaar) naar het appartement waar de klok staat. Op weg ernaar toe wordt mij verteld dat er "Huygens" op de wijzerplaat staat (afb. 1), maar dat het geen originele Huygens klok kan zijn.

Volgens de informatie heeft de familie nooit geld gehad om zo'n klok aan te schaffen, "We zijn gewoon een boerenfamilie en we hadden nooit geld", is de mening van de zoon.

Ik heb de klok meegenomen naar mijn atelier en aan een grondig onderzoek onderworpen.

Wat direct opvalt, zijn de twee verschillende wijzers (afb. 2). En nog frappanter is, dat de wijzercombinatie identiek is aan

een foto in het boek van Jaap Zeeman, "De Nederlandse Staande Klok". (1996, uitgeverij Waanders te Zwolle, pagina 39 foto 25e) (afb. 3). Jaap Zeeman beschrijft

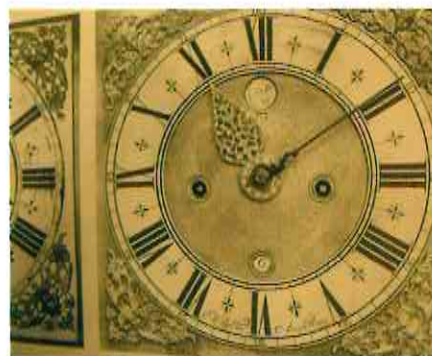
afb. 2 De wijzerplaat met verschillende wijzers

hierin dat de minuutwijzer niet origineel is en later vervangen is. Nu zijn er twee klokken met éénzelfde stel wijzers.

De reactie van een aantal collega's is, dat deze wijzer toch wel origineel geweest zou kunnen zijn. Jaap Zeeman blijft bij zijn mening en gevoelsmatig geef ik hem gelijk: De minuutwijzer is tenslotte toch de zwakste van de twee...

afb. 1 Signatuur 'Huygens Amsterdam' op de cijfering

afb. 3 De wijzerplaat van de Huygensklok die afgebeeld is in het boek van J. Zeeman

Engelse invloeden

Het motief tussen de Romeinse cijfers lijkt heel erg op de afbeelding in het boek van Zeeman (afb. 4). Ik heb foto's gemaakt van de wijzerplaat met wijzers en van het uurwerk. Aan verschillende collega's heb ik deze foto's doorgemailed en hun mening gevraagd.

De antwoorden op de mailtjes bevestigen het vermoeden van "een echte Huygens". De wijzerplaat en de minuutwijzer tonen Engelse invloeden. Voor de eigenaar is dat verwarrend, want waarom een Engelse wijzerplaat op een Nederlandse klok? Als er wijzerplaten in Engeland werden besteld dan konden ze ook de uurwerken wel in Engeland bestellen.

Dat klopt, dat gebeurde, maar dit is een Huygens uurwerk! Hoe overtuig je iemand die zo stellig is?

Het is een lastige situatie. Aan de hand van foto's heeft het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum te Schoonhoven in 2005 een mening gegeven waarbij de echtheid van dit uurwerk in twijfel is getrokken. Wie is Henk Houkes dan om de mening van de (toenmalige) assistent-conservator van het museum tegen te spreken?

afb. 4 De echte wijzerplaat naast de foto's in het boek

afb. 5 De voorkant van het uurwerk

Echte Huygens

Ik heb contact gezocht met Jaap Zeeman, Melgert Spaander en Rob Memel. Ik heb deze heren bezocht en zij hebben het uurwerk (afb. 5) gezien en zijn van mening dat het hier om een echte "Huygens" gaat. Een paar bijzondere kenmerken van dit Huygens uurwerk zijn onder andere; de vertanding van de maanschijf (afb. 6 en 7) en het grote gebogen anker (afb. 9).

Met deze informatie en de antwoorden van iedereen die gereageerd heeft, kan ik verder aan de slag.

Zo heb ik een uitgebreid verslag kunnen maken van de zoektocht naar de echtheid van dit uurwerk. Uiteindelijk heb ik de zoon kunnen overtuigen en mag het uurwerk worden gerestaureerd. Het is een aanwinst voor het cultureel erfgoed met betrekking tot de klokken. Een historisch waardevolle klok.

Weinig 'verknald'

Het uurwerk verkeert in een redelijk goede staat. In mijn ogen vertoont het uurwerk een normale slijtage. Er is weinig aan "verknald", wel zijn er de bekende, met pon-

afb. 6 Achterkant van de wijzerplaat met maan- en datumschijf

sen bewerkte, taggaten. Een bijzonderheid is de kleine windvleugel. De windvleugel is ooit een keer vervangen waarbij de ingrijping met het voorslagrad niet goed was. Daarom is de windvleugel verplaatst.

De as is verplaatst naar de plek waar de belsteun is gemonteerd. In de belsteun is een gaatje geboord als taggat voor de windvleugel (afb. 8 en 9). In het taggat aan de andere platine is schroefdraad getapt. Hierin is een "schroef" gedraaid met het taggat voor de andere tap van de windvleugel. Er is voor een "schroef" gekozen omdat bij het monteren van het uurwerk de windvleugel pas geplaatst kan worden als de belsteun op de platine geschroefd wordt. Er is wel over nagedacht... (afb. 10).

De originele taggaten zijn dichtgeklonken, de aftekencirkel staat wel op de platine.

Omgebouwde kast

Een ander probleem is de kast. Deze is in de vorige eeuw door een timmerman

afb. 7 Datum- en maanschijf met de voor Huygens kenmerkende vertanding

omgebouwd tot een model dat in begin 1900 meer in de mode was. De timmerman heeft zoveel mogelijk om de kast heen getimmerd. Met heel veel zorg kan deze betimmering worden weggehaald en kan de kast weer teruggebracht worden naar de originele uitvoering.

Ik heb een uitvoerig verslag gekregen van

afb. 8 De windvleugel is aan de achterkant gelagerd in een daartoe speciaal in de belsteun geboord gat

afb. 9 Andere zijde van de platine met de belsteun en ook nog zichtbaar het grote gebogen anker

Geert Hardeman, meubelmaker/restaurator en er zal een gedegen onderzoek gedaan moeten worden. Het is geen eenvoudige opgave, maar het is mogelijk.

afb. 10 'Schroef' met het taggat voor de andere tap van de windvleugel

De wijzerplaat en het uurwerk zullen eerst worden gerestaureerd en ik hoop dat de kast in een later stadium wordt gedaan. In overleg met de opdrachtgever blijft de minuutwijzer zoals hij nu is.

Van de restauratie worden foto's gemaakt, zodat ik u op de hoogte kan houden.

Technische gegevens

Gaandwerk

Grondrad 96 tanden
Centrumrad 64/8 tanden
Derderad 64/8 tanden
Ankerad 28/8 tanden
Anker loopt over 7.5 tand
Slingerlengte 104 cm (hart lens)

Slagwerk

Grondrad 96 tanden
Pennrad 54/6 tanden en 13 pennen
Hartrad 48/6 tanden
Windvleugel 6 tanden (huidige voor de restauratie)

Maten platine
14 x 17.2 cm

Maten wijzerplaat
31.2 x 31.2 cm

Symboliek op de Nederlandse stoelklok

Dit is een vervolg op het vorige artikel, waarin de symboliek op de Friese staartklok werd behandeld (TIJDSchrift 10/2). De grootste hoeveelheid stoelklokken in Nederland is gemaakt in de 18e en het begin van de 19e eeuw. De symboliek op deze klokken is veelal anders dan op de staartklok en gaat over tijd, dood, (eeuwig) leven, liefde en trouw en niet in de laatste plaats over het christelijk geloof.

Door Sjoerd Folkers

De zwaan

De zwaan heeft in het verleden altijd al wat mystieks gehad. We kennen zwanengezang, stervende zwanen, liefdevolle zwanen, Leda en de zwaan maar ook Lohengrin de Zwaanridder. De zwaan is

net zoals de trouwring het symbool van eeuwige trouw. Op de stoelklok komen we de zwaan regelmatig tegen in een schild op het wijzerplaat- en/of kaplood. In de heraldiek is de zwaan een teken van oprechtheid. In Friesland hadden de edelen en eigenerfden (boeren die eigen grond bezaten) het recht om in hun gracht of sloot zwanen te houden (afb. 1). Dit is in de loop van de 18e eeuw afgeschaft.

Voor de christenen en speciaal voor de lutheranen heeft de zwaan een bijzondere betekenis. In 1415 werd de theoloog en hervormer Johannes Hus door de inquisitie vanwege zijn niet met de kerk strokende geschriften veroordeeld tot de dood door verbranding. Hus betekent in het Boheems gans. De laatste woorden van Johannes Hus op de brandstapel zouden zijn geweest: "Na deze gans zal er een zwaan opstaan" En later werd met de zwaan Luther bedoeld, die in 1517 zijn stellingen op de kerk in Wittenberg spijkerde. Daarom zien we als windvaan vaak een zwaan op de lutherse kerken.

Bloemenmand en rozen

Boven de cijferring op de wijzerplaat treffen we vaak een bloemenmand met rozen geflankeerd door twee gevleugelde vrouwen aan. Soms ook op engelen gelijkend en vaak ook met een bloemenkrans of guirlande met (pioen)rozen (afb. 1). De roos heeft in de symboliek tientallen betekenissen.

De meest belangrijke hiervan zijn wel de liefde, trouw, geluk, onschuld en het lijden van Christus. Er is ook een asso-

Afb. 1 - Zwanen in eigen water. Bloemenmand met engelen.

ciatie met het (eeuwig) leven. Als we zo'n beschildering aantreffen, dan duidt dit op een lang, liefdevol en (eeuwig) leven. Deze klokken werden met deze beschildering dan ook gegeven bij een huwelijk. Dit is eigenlijk vergelijkbaar met de bruidskrans op de Friese staartklok maar dan met een christelijk tintje.

Geloof, hoop, liefde en daarin de pauw. Op het kap- en/of wijzerplaatlood treffen we dikwijls, zoals in *afb. 2* te vinden is, drie figuren aan. Meestal is de meest rechtse een man met in zijn ene hand een kruis en in zijn andere hand de bijbel. Dit zijn symbolen van geloof. Aan de linkerzijde zien we een man of vrouw met soms een anker, maar ook wel eens

Afb. 2 - Geloof, hoop en liefde.

Afb. 3 - Geloof, hoop en liefde van Christus.

Afb. 4 - De 5, voor de wonden van Christus. De 5 van de vijf Bijbelboeken.

een duif. Duif en ook anker zijn symbolen van de hoop. In het midden boven zien we een vrouw met kinderen hetgeen liefde betekent. De totale voorstelling is afgeleid van 1 Corinthe 13 vers 13: "Zo blijven dan geloof, hoop en liefde maar de meeste van deze drie is de liefde".

In *afb. 3* zien we een soortgelijke voorstelling. Alleen is de vrouw met kinderen vervangen door de gespreide staart van een pauw. Dit is dus geen jacobsschelp, zoals velen veronderstellen. Pauwenvlees is niet bederfelijk en daarom wordt de onsterfelijkheid van Christus in de symboliek vergeleken met de pauw. Hier spreken we dus ook over geloof, hoop en liefde, maar dan bedoelen we de liefde van Christus jegens de mens. In dit geval als extra nog geflankeerd door twee duiven, hetgeen betekent de vrede die Christus zal brengen.

De vijf

In *afb. 4* zien we een 5 en een omgekeerde 5 met daarin de gespreide pauwenstaart.

De ene 5 staat voor de vijf wonden bij de kruisiging van Christus. De andere 5 voor de eerste vijf Bijbelboeken ofwel pentateuch, waarin beschreven wordt het verhaal van de schepping tot en met de wet die God aan Mozes gegeven heeft

Afb. 5 - Meermin en gestileerde meermin.

en waarnaar in de 18e eeuw velen probeerden te leven. (penta betekent in het Grieks vijf). Daarin zien we weer het onsterfelijke Christussymbool zoals in *afb.3*. Kijken we naar boven dan zien we daar een hart hetgeen liefde betekent. Daarboven de urn met de (eeuwig) brandende vlam dat symbool staat voor eeuwig leven. Urn komt van het Latijnse *urere* hetgeen (ver)branden betekent. Deze urn wordt nog geflankeerd door twee pauwen hetgeen wederom op onsterfelijkheid duidt. Al met al staat dit voor de wet om naar te leven en de verlossing voor de Christenen door Christus en mede daarom ook het eeuwig leven.

Meermin

Op het zijlood van de wijzerplaat (*afb. 5*) en op de achterplank komen we regelmatig de meermin tegen. In de oudheid stonden de meerminnen voor verleiding en onbereikbare liefde. In de 17e en 18e eeuw stond het voor maagdelijkheid, vruchtbaarheid en moederliefde.

De lelie

Op veel Ruempolklokken zien we in de staart de lelie (*afb. 6*). Er zijn nogal wat discussies gevoerd over de vraag waarom de lelie op deze klokken staat. De lelie is een wijd verbreid symbool. Volgens de Griekse mythologie is de lelie ontsproten uit de gemorste moedermelk

uit de borst van de godin Hera. Voor Maria staat de witte lelie symbool voor maagdelijkheid. In de bijbel wordt in de Bergrede Mattheus 6 vs 28 ook door Christus gesproken over de leliën des velds (weliswaar in de oude vertaling). In Frankrijk is de lelie het symbool van de Franse koningen. In de 17e en 18e eeuw was het in Nederland heel gebruikelijk om dingen te versieren met een lelie. We kunnen dit zien op aardewerk en vooral op tegels, maar ook op Goudse pijpen. Het is zeer aannemelijk dat ook Goslink Ruempol rookte en de lelie overgenomen heeft van de Goudse pijp.

Veel eenvoudige symboliek

Enige jaren geleden was ik in de hofstad Goor op de tentoonstelling van Oost-Nederlandse klokken. Wat me daar opviel, is een zeer eenvoudige één-wijzerige stoelklok waar ik een foto van gemaakt heb. De klok zit vol met eenvoudige bijzondere symbolische tekens (afb. 7). In het midden treffen we de zandloper aan waarin het zand geheel

Afb. 6 - Lelie (fleur de lis) op Ruempolklok.

beneden staat. Dit betekent het einde van het leven. Links boven zien we het kruisanker, niet alleen het symbool van de hoop maar ook van de redding. Links

onder de houweel als teken van kracht, maar ook dood en sterfelijkheid. Rechts onder het kruis als symbool van de hoop. Rechtsboven de maretak (mistletoe) als bescherming tegen boze geesten, maar deze kan ook inhouden een vredesboodschap, liefde, geluk en vruchtbaarheid.

In enkele volgende korte artikelen zullen we kijken naar wat minder vaak voorkomende symbolen, zoals vrouw Fortuna, de jocusstaf, Minerva, de tulp, maar ook naar andere vanitassymbolen, waaronder Chronos, die ook regelmatig op klokken te vinden zijn. Ook zullen we het over een andere tijd hebben, namelijk de Kairos tijd.

Literatuur:

Allegorieën en Zinnebeelden, P. v.d. Burg Rotterdam 1883 (herdruk tekstopzet)
 Symbolen en hun betekenis, Jack Tresidder, Londen 2000 Duncan Baird Publ. Ltd.
 Ornamenten van huis en hof deel 1, J.H. Kruizinga, Bussum 1963
 C.A.J. van Dishoeck
 Emblemata Amatoria, P.C. Hooft, 1611 Amsterdam, 1983 uitg. Mart. Nijhoff Leiden.

Afb. 7 - Eenvoudige symboliek met o.a. kruisanker en maretak.

Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.

FRIEDERICHS BV

HORLOGE & KLOK
FOURNITUREN

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

GOUD & ZILVER
FOURNITUREN

GEREEDSCHAPPEN
& MACHINES o.a.

ELMA
BERGEON
METTLER
GREINER-VIBROGRAF
HERAEUS
RENFERT
ETIC
MULTIFIX
WALDMAN

WEKKERS, KLOKKEN
& HORLOGES o.a.

KIENZLE
PETER
ESGE
SCHMECKENBECHER
HANHART
EUROPA
ELITE
SCHMID-SCHLENKER
BARIGO
CLAUDIO CALLI

HAGERTY
ONDERHOUDS-
MIDDELEN VOOR
GOUD EN ZILVER

Stand Jaarbeurs
Beatrixgebouw 2E 515.
Tel.: (030) 2941501
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,
Postbus 16,
2100 AA Heemstede
Tel.: (023) 5232723
Fax: (023) 5232740

Boeken

“Namenboeken” zijn onmisbaar in de gereedschapskist van de serieuze klokkenliefhebber. We vinden een klok of horloge en willen er zoveel mogelijk over weten. Als het uurwerk gesignd is, is de naam van de maker de eerste ingang bij het stillen van onze informatie-behoefte. Waar leefde hij, in welke tijd, is er ander werk van hem bekend?

Door Carel Hofland

Jürgen Abeler: Meister der Uhrmacherkunst

Dan wordt het namenboek ter hand genomen. Op het internet is veel te vinden, maar niets gaat boven zo'n "bijbel", die toegankelijk en alfabetisch antwoord geeft op de essentiële biografische vragen over makers. Het Verenigd Koninkrijk heeft sinds 1929 zo'n bijbel in de vorm van *Watchmakers and Clockmakers of the World* van Baillie, later voortgezet door Brian Loomes, en laatstelijk in 2006 herzien. Frankrijk heeft de Dictionnaire van Tardy, die in 1971 verscheen.

En in 1977 verscheen de eerste editie van *Meister der Uhrmacherkunst* van Jürgen Abeler, die zich had voorgenomen de klokkenmakersbijbel voor het Duitse taalgebied te schrijven. Hierin zijn de namen opgenomen van klokkenmakers uit het huidige Duitsland, maar ook uit Zwitserland, Oostenrijk en vroegere Duitstalige gebieden in Tsjechië, Polen, de Baltische landen en Elzas/Lotharingen.

Tweede editie

Na 12 jaar noeste arbeid was Abeler erin geslaagd 14.000 namen met biografische gegevens bijeen te brengen. Die namen betroffen merendeels makers uit de periode tot 1850; de informatie over de latere industriële klokkenproductie bleef beperkt tot de belangrijkste figuren. Het boek voorzag uiteraard in een grote behoefte en werd een onmiddellijk succes. Waar ter wereld zijn over zo'n lange periode door zoveel makers zoveel uurwerken geproduceerd? En waar anders was

daarover zoveel informatie handzaam bijeengebracht?

Het boek had één zwak punt: de omslag, die de neiging had snel te scheuren. Desondanks, maar vooral omdat nieuwe drukken uitbleven in afwachting van een herziene editie, steeg de prijs van tweedehands exemplaren tot rond de € 200. Waarschijnlijk was dit mede een graadmeter voor de scepsis over het daadwerkelijk verschijnen van de tweede editie.

33 jaar

Het verzamelen van gegevens over historische klokkenmakers is nooit af. In de 33 jaar sinds het verschijnen van de eerste editie is veel aanvullende informatie ter beschikking gekomen. Door verder speurwerk van Abeler, door bijdragen van gebruikers, maar ook doordat andere namenboeken verschenen. In 1996 kwam *Swiss Timepiece Makers 1775-1975* van Pritchard op de markt, in 2006 *Deutscheschweizer Uhrmachermeister und ihre Werke* van Holthey e.a., in 2005 het *Lexikon der Deutschen Uhrenindustrie 1850-1980* van Schmid. Abeler heeft zijn lijst aldus dankbaar kunnen uitbreiden met een groot aantal korte naamsvermeldingen. Uitgebreidere informatie is in die gevallen te vinden in de genoemde boeken. Het verschijnen van het *Lexikon der Deutschen Uhrenindustrie* was bovendien aanleiding om de sectie (industriële) handelsmerken in de tweede editie van *Meister der Uhr-*

macherkunst te laten vervallen.

Opvallend is dat twee al even vlijtige feitenverzamelaars onvermeld blijven. Wat *Clock & Watch Trademark Index of European Origin* van Kochmann betreft, kan aangevoerd worden dat het onderwerp (industriële handelsmerken) onvoldoende aansluit bij het terrein van *Meister der Uhrmacherkunst*, maar over het werk van Schaaf kan dat zeker niet gezegd worden. De namenlijst in de 4e editie van *Schwarzwalduhren* (2008) beslaat 75 bladzijden en wordt door Abeler maar ten dele overlapt.

Researchers als Ermert en Schraven, die geen boekpublicatie op hun naam hebben, worden evenmin genoemd. Zou al dit spitwerk bij Abeler niet bekend zijn?

Slag groter

Nu is er dan de nieuwe editie van *Meister der Uhrmacherkunst*. De 14.000 namen zijn aangegroeid tot 20.000, de beschrijvingen zijn waar mogelijk uitgebreid met nieuwe gegevens, het boek is een forse slag groter geworden, maar de letters zijn kleiner, en het zwakke punt is opgelost. Het boek heeft geen stofomslag, maar een geplastificeerde harde kaft. De kleinere letter maakt het lezen niet eenvoudiger, maar de opmaak oogt rustiger dan die van de eerste editie. Dit is te danken aan de ondersteuning die Abeler in zijn laatste levensjaren ondervond van de Deutsche Gesellschaft für Chronometrie (DGC), met name van Bernhard Huber.

Jürgen Abeler

Meister der Uhrmacherkunst

Kleine test 1: een episode uit de geschiedenis van de jaarpendule

Anton Harder staat te boek als de uitvinder van de jaarpendule. Oorspronkelijk stond het patent op naam van Lorenz Jehlin. Al vóór Jehlin vervaardigde de Duitse klokkenmaker Ludwig Hetzel een jaarklok met torsieslinger. Harder staat in beide edities van *Meister der Uhrmacherkunst*, in de tweede wat uitgebreider dan in de eerste. In beide edities wordt verwezen naar Gehlin (sic). Jehlin komt in de eerste editie niet voor, in de tweede met een zeer korte verwijzing waarin zijn patenten niet genoemd worden. Hetzel ontbreekt in beide edities.

Kleine test 2: waar woonde Matthias?

Matthias Raetsen was een klokkenmaker uit het Limburgse Heythuyzen. In de eerste editie van *Meister der Uhrmacherkunst* wordt zijn woonplaats in het Bergisches Land gesitueerd. In de tweede editie is die fout niet verbeterd.

We willen dat ons gereedschap zo handzaam, volledig en zuiver mogelijk is. Bij werken van deze aard en omvang zijn onvolledigheden en onzorgvuldigheden onvermijdelijk. Samenstellers zijn afhankelijk van de kwaliteit van de beschikbare informatie (zoals blijkt uit de proef met Harder c.s.) en maken ook zelf fouten (de foutieve situering van Heythuyzen stamt al uit *Alt-Bergische Uhren* van Abeler zelf). Het eerste voorbeeld geeft overigens ook blijk van de verbeteringen in de tweede editie. Kritiek is gemakkelijk, maar ga er zelf maar eens aanstaan! Wij als gebruikers hebben een verantwoordelijkheid om over onvolkomenheden feedback te geven, zodat we samen het gereedschap bouwen waar we allen mee aan de slag kunnen.

Veel vollediger

De inhoud van het boek is zozeer gegroeid, dat de handzaamheid in het gedrang dreigt te komen. Het boek is groot geworden (dik was het al). In dit licht is het een gelukkige, om niet te zeggen onvermijdelijke, keuze om de naamsvermeldingen die ook in andere boeken te vinden, zijn beperkt van omvang te houden.

De nieuwe editie is een waardevolle bijdrage, die op de boekenplank van iedere in Duitse uurwerken geïnteresseerde verzamelaar thuis hoort. De inhoud is veel vollediger dan die van de eerste editie, het aantal fouten is verminderd en het boek is nog steeds te hanteren. Wel is aan te merken dat *Meister der Uhrmacherkunst* minder dan voorheen "het" standaardwerk is, maar eerder een goede eerste ingang is geworden. Verzamelaars van Schwarzwaldse klokken en van Duitse uurwerken uit de industriële periode, bijvoorbeeld, zullen gebaat blijven bij de boeken van Schaaf, respectievelijk Schmid. Maar is het niet ook een genoeg verder te zoeken dan je neus lang is en informatie uit verschillende bronnen te combineren?

Jürgen Abeler is na een langdurige ziekte op 24 juli 2010 gestorven. Het lijkt er

niet op dat hiermee het leven van "de Abeler" ophoudt. De DGC is van plan dit werk voort te zetten, wat als gunstig gevolg heeft dat de continuïteit niet meer afhankelijk is van één persoon.

We mochten willen dat in Nederland het werk van Morpurgo (*Nederlandse klokken- en horlogemakers vanaf 1300*) weer ter hand wordt genomen. Dit boek is sinds zijn eerste verschijnen in 1970 niet meer gerevisceerd, terwijl er sindsdien toch echt wel nieuwe informatie boven water is gekomen.

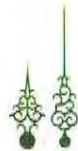
De publicaties van onze Vlaamse vriend Eddy Fraiture tonen aan dat dit ook in een kleiner gebied mogelijk is.

Meister der Uhrmacherkunst is verkrijgbaar bij het MNU voor € 100,00.

v.o.f. van de GEVEL

Fournituren & Gereedschappen

alles voor de uurwerkmaker en restaurateur

■ Fournituren voor
zowel moderne
als antieke klokken

■ groot assortiment
opwindveren

■ gereedschappen en
machines
(o.a. gehele BERGEON assortiment)

■ schoonmaak- en
polijstapparatuur

■ complete uurwerken
van polshorloge tot
staande klok

Zellerstraat 102,
NL 5011 ES Tilburg
Tel. 013 – 4553963
Fax. 013 – 4553225
vofvan.degevel@freeler.nl
www.vofvandegevel.nl

BERGEON

Fries maakt replica Tompion

De Fries Johan ten Hoeve heeft de eervolle opdracht afgerond om een replica te maken van een Tompion klok voor de bekende Octagon Room in het Royal Observatory in Greenwich. Ten Hoeve volgt zijn opleiding tot klokkenmaker aan het West Dean College, sinds enige tijd ook adverteerder in ons steeds internationaler wordende TIJDSchrift.

Door Erik Glasius

In 1657 besloot koning Karel II een sterrenwacht te laten bouwen in Greenwich. Hiervoor werden twee klokken besteld bij de ook toen al beroemde Thomas Tompion. Deze klokken met 13 voet (3.96 m) lange slingers die boven het uurwerk hingen, werden in 1676 in de wand van het achthoekige, door Sir Christopher Wren ontworpen, observatorium ingebouwd. Na de dood van de 'astronomer royal' John Flamsteed in 1719 zijn de klokken weggehaald door zijn weduwe, die claimde dat ze persoonlijk eigendom van haar man waren. Zij verkocht ze en de uurwerken werden gebruikt om er 'gewone' staande klokken van te maken. In die staat zijn ze in de 20e eeuw weer ontdekt. Een werd er door het British Museum verworven, de andere keerde in 1994 terug naar Greenwich en is nu te zien in het National Maritime Museum (www.nmm.ac.uk).

St. Roche beurs

In 2008 besloot het bestuur van deze instelling om voor het thans als museum ingerichte observatorium een van de ontbrekende klokken na te laten bouwen. Onder leiding van Jonathan Betts, senior curator of horology, begon Johan ten Hoeve met het bestuderen van de originele tekeningen en andere documentatie. Vervolgens kon hij beginnen met het maken van de onderdelen, waar hij negen maanden mee bezig was. Daarna kon het uurwerk op de oorspronkelijke plaats worden geïnstalleerd wat o.a. mogelijk was omdat de gaten in de betimmering nog steeds aanwezig waren. Het project werd mogelijk gemaakt door

Jonathan Betts, curator of horology van het National Maritime Museum met Johan ten Hoeve. Tussen hen in is het nieuw vervaardigde uurwerk zichtbaar dat de daar boven hangende slinger aandrijft. In het linker venster is de wijzerplaat gemonteerd.

mrs Josie Roland die de middelen verstrekt voor de zg. St. Roche beurs. Met deze beurs kunnen studenten een tweejarige opleiding volgen.

Johan ten Hoeve (25) is de zoon van klokkenmaker Jacob ten Hoeve, die in Joure niet alleen zelf klokken ontwerpt en maakt, maar ook in zijn zaak een

overzicht geeft van 250 jaar klokkenmakerij in Friesland (www.jactenhoeve.nl). Johan volgde aanvankelijk een opleiding aan het Hout en Meubilerings College in Amsterdam maar richtte zich vervolgens op de klokken. Na het behalen van zijn diploma gaat hij zijn vaardigheden gebruiken voor het ontwerpen en vervaardigen van nieuwe klokken.

Venema Antiques

IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN
SCHILDERIJEN
MEUBELEN**

Rijksweg 17
6996 AA Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 412537
E-mail: janvenema@planet.nl

Openingstijden:
maandag / vrijdag
9.00 - 18.00 uur
zaterdag
9.00 - 16.00 uur

Herman Horselenberg restaurator antieke uurwerken

JAN HENKELS

Reparatie - Restauratie

van oude en antieke

uurwerken

JOHN ELLICOTT

Uw kostbare bezit wordt met respect en vakmanschap behandeld.
Ijsseldijk 89, 8194 LC Veessen. Telefoon 0578 - 631783
herman@horselenberg.nl • www.horselenberg.nl

Correspondent gevraagd

In *Antiquarian Horology*, het blad van de AHS in Engeland, worden korte samenvattingen gepubliceerd van artikelen in andere bladen op ons interessegebied. Dat gebeurt ook met artikelen uit TIJDSchrift. Deze samenvattingen worden verzorgd door Jaap Zeeman. Die heeft echter aangegeven daarmee in de loop van volgend jaar te willen stoppen. Hij wordt dan

75 en vindt dat een goede aanleiding om wat functies in de klokkenwereld te beëindigen.

De Federatie Klokkenvrienden zoekt daarom iemand die dit werk wil overnemen. Het schrijven van dit soort stukken vraagt enige kennis van antieke klokken, dat spreekt eigenlijk vanzelf bij de lezers van dit blad, maar ook een behoor-

lijke vaardigheid in het schrijven in het Engels.

Vrijwilligers – al het werk voor de Federatie is onbetaald – wordt vriendelijk verzocht zich bij de redactie te melden:

Erik Glasius
020-6401093
e.glasius@telfort.nl

Index op website

Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde

A.H.S.
N.J.U.
Schoonhoven
S.M.A.T.
Torenuurwerk
Zaandam

Goede Morgen,
Welkom bij de Federatie Klokkenvrienden...

De Federatie Klokkenvrienden is een samenwerkingsverband van een aantal verenigingen van liefhebbers en verzamelaars van klokken en horloges, namelijk:

- A.H.S. (Antiquarian Horology Society)
- N.J.U. (Nederlandsche Joure-Vereniging)
- Schoonhoven (Schoonhovense Vereniging van Klokkenvrienden)
- S.M.A.T. (Schaatsmeesters Antiek Timmermans Antiek Timmermans)
- Torenuurwerk (Torenuurwerk Vereniging)
- Zaandam (Zaandamse Vereniging van Klokkenvrienden)

Lidmaatschap
Voor personen is een rechtstreeks lidmaatschap niet mogelijk omdat de federatie een overkoepeling is van de vier aangesloten verenigingen. Iedereen die geïnteresseerd is in een abo- van de talloze andere activiteiten kan zich als lid opgeven bij één van de drie genoemde verenigingen. Professionele klokkenliefhebbers/restaurateurs kunnen bij de NJU terecht.

Bestuur:
E.H. Glasius - voorzitter (Schoonhoven)
W. van der Krogt - secretaris (MNU)
F. van Gorp - penningmeester (NJU)
ir. K. Roscam Abbing (AHS)
H. v.d. Burgt (Schoonhoven)

Secretariaat:
W. van der Krogt

www.fed-klokkenvrienden.nl

De voorzitter van het bestuur van het MNU, prof. Kees Grimbergen, en zijn vrouw Ria, hebben het initiatief genomen om de bestaande index van TIJDSchrift te actualiseren.

Dit betekent dat zij de laatste zeven jaargangen hebben toegevoegd, zodat de inhoud nu compleet per jaar beschikbaar is, met vermelding van de auteur en de titel van het artikel. De index is te raad-

plegen op de site van de Federatie en van het MNU. Eerdere jaargangen van TIJDSchrift waren gerubriceerd door ir. Jan Knobbout en Jürgen Ermert.

Klokkenagenda

Evenals vorig jaar geeft 'The Horological Foundation' (samenwerkingsverband van een aantal vooraanstaande Nederlandse handelaren in antieke klokken) een

prachtig geïllustreerde agenda uit. Er staan meer dan zeventig kleurenfoto's in van antieke klokken, horloges en barometers. Deelnemers zijn o.a. Mario

Crijns, Lars Gude en Fred Kats. De prijs bedraagt €17,50. Nadere informatie geeft de site antique-horology.org.

A. GAEMERS CHRONOMETRIE
*Exclusieve uurwerktechnieken
sinds 1877*

Specialist in het
taxeren, leveren, repareren en restaureren
van antieke en historische uurwerken.

Tevens een groot assortiment historische
uurwerken en onderdelen van de bekende
Zwitserse horlogemerken voorradig.

Bezoek onze website www.gaemers.nl
voor meer informatie.

openingstijden atelier donderdag en vrijdag van 12.00 tot 17.00 uur

Den Burghstraat 34

2275 TN Voorburg

telefoon: 070 3463868 fax: 070 3637982

e-mail: chronometrie@gaemers.nl

'Van Tijd tot Tijd'

*Reparatie en restauratie
van beschilderde wijzerplaten*

Els Schut • Nieuwendijk 41 • 3443 BH Woerden
tel. 0348-41 04 55 • vttschut@hetnet.nl

Klokkenexcursie naar Parijs (11-14 Februari 2011)

Door Rob Memel, coördinator Reizen

Van 11 tot 14 februari 2011 vindt er voor de leden en partners van de verenigingen van de Federatie Klokkenvrienden een prachtige 4-daagse klokkenreis naar Parijs plaats. Zo worden klokken bezocht in het Musée Arts & Métiers, het Louvre museum, het Le Louvre des Antiquaires maar ook is er een winkel/werkplaatsbezoek aan een vooraanstaand verkoper van pendules. Het Breguet museum is alleen op dinsdag open maar er wordt gekeken naar een mogelijkheid om dit toch te bezoeken.

De bekende 'pendule sympathique' van Breguet die op enige vaste tijdstippen een horloge gelijk kan zetten.

Pendule sympathique

Als klap op de vuurpijl wordt de schitterende tijdelijke klokken tentoonstelling in de Galerie des Gobelins bezocht. Onder de titel 'L'heure, le feu, la lumière' worden hier, voor het eerst, klokken en meubels uit de collecties van de Franse koningen en Napoleon geëxposeerd met de nadruk op vuurvergulde voorwerpen. Ook de bekende 'pendule sympathique' van Breguet, die een horloge kan gelijk zetten, is te zien. Daarnaast is er ruimte

in het programma om op individuele basis door het imposante Parijs te wandelen of in een Parijs café over klokken te discussiëren.

Thalys

De reis zal comfortabel met de hoge snelheidstrein Thalys worden afgelegd. Vanaf Amsterdam Centraal, met alternatieve opstapplaatsen op Schiphol, Rotterdam Centraal, Antwerpen Centraal en Brussel Zuid/Midi, zullen we binnen 3 ½ uur op Gare du Nord in hartje Parijs arriveren. Het 3 sterren Hotel Terminus Nord is pal tegenover Gare du Nord ideaal centraal gelegen waardoor lange transfers overbodig zijn.

De prijs van deze 4-daagse excursie zal €430,00 bedragen. De volgende zaken zijn in deze reissom inbegrepen:

- Drie overnachtingen in het Hotel Terminus Nord in een gedeelde 2 persoonskamer
- Uitgebreid ontbijtbuffet
- Retour treinreis met de Thalys
- Paris Visite kaart zones 1 t/m 3 voor onbeperkt reizen met o.a. metro in centrum van Parijs
- Annuleringsverzekering

Niet inbegrepen zijn overige zaken zoals:

- Reisverzekering; optioneel toeslag a €1,60 per dag.
- Toegangkaartjes musea, tentoonstellingen etc.
- Lunch, diner, drankjes, uitgaven van persoonlijke aard etc.
- Eventuele 1 persoonskamer; optioneel toeslag a €240,00 per persoon

BELANGRIJK

- Er geldt er een maximale groeps-grootte van 42 personen. Aanmeldingen dienen **uiterlijk op 4 januari 2011** ontvangen te zijn via info@deklokkenmakervan-heimstede.nl (Rob Memel) o.v.v. naam, adres en contactgegevens van de deelnemer(s).
- Voor de Thalys en het hotel is een optie reservering t/m 5 januari 2011 van toepassing. Dit betekent dat ik tot en met 5 januari 2011 de Thalys en het hotel kosteloos kan annuleren. Op basis van het aantal deelnemers zal ik op 5 januari 2011 een beslissing nemen over het doorgaan van deze reis. Na 5 januari zal ik de mensen die zich hebben aangemeld verder informeren over de wijze van betaling en andere zaken zoals het dagprogramma.
- Indien een aangemelde deelnemer zijn/haar deelname na 5 januari 2011 wenst te annuleren dan dient de deelnemer zelf in contact te treden met de verzekeraar van de annuleringsverzekering en zullen de verzekeringsvoorwaarden van toepassing zijn.
- De diverse tentoonstellingen, musea etc. zullen via de metro worden bezocht. Dit betekent dat een redelijke conditie is gewenst.
- De reisverzekering is optioneel; controleer bij uw verzekeringsmaatschappij (zoals ziektekosten) of u een Europa-dekking heeft afgesloten.
- Voor overige vragen kunt u bovenstaand email-adres gebruiken of bellen met Rob Memel via 06-46144998.

Het belooft een prachtige en gezellige reis te worden in een van de mooiste steden ter wereld. Ik zie graag uw aanmelding tegemoet.

Jan van Call, een Duits-Nederlandse

Een beknopt overzicht wordt gegeven van leven en werken van Jan van Call, die vooral beroemdheid verwierf met de constructie van publieke uurwerken en speelwerken.

De auteur is dan ook lid van de Studiegroep Openbare Tijdaanduiding. Van Call had al vroeg zodanige faam verworven dat het gemeentebestuur van Nijmegen hem met een hoog salaris en emolumenten naar de stad lokte.

Door Bert Cremers

Om dit artikel te schrijven heb ik nauw samengewerkt met de heer Paul Eijkhout te Nijmegen die zijn hele archief betreffende Jan van Call aan mij ter beschikking heeft gesteld. Zonder zijn hulp was dit artikel niet tot stand gekomen.

Alles vernietigend vuur

In 1740 bezochten enkele Groningse toeristen Nijmegen waarbij ze ook een rondleiding kregen door het stadhuis van Nijmegen. Men kwam speciaal daarvoor naar Nijmegen. Voor de moderne mens is die afstand nu een peulenschilletje maar 300 jaar geleden was dat een hele onderneming. Een van die toeristen heeft een dagboek bijgehouden waaruit ik letterlijk citeer: "...in het midden tegen de muur stond een voortreffelijk konststuk zijnde een horloge gemaakt na het model van de stadstoren; hetzelfde pronkte met een klokspel dat alle uren, halfuren en quarters speelde en was voorzien met een maandwijzer, dagwijzer, maanwijzer, de twaalf zodiakstekens, alle heilige dagen en een eeuwig duirende almanak..."

Deze aantekening had betrekking op een grote staande klok die bijna 300 jaar lang in de hal van het stadhuis heeft gestaan (afb. 1). Tijdens de tweede wereldoorlog is deze klok door oorlogshandelingen tijdens een brand jammerlijk verloren gegaan. Ondanks het feit dat Jan van Call niet de maker was van deze klok is zijn naam toch onverbrekkelijk met dit uurwerk verbonden. Ik kom hier later op terug.

Wie was deze Jan van Call?

Afb. 1 Imposante klok met speelwerk in het stadhuis in Nijmegen, die in de Tweede Wereldoorlog verloren is gegaan.

geniaal “uurwercker”

Jan Becker van Call. (?? – 1667)

In het burgerboek van de stad Nijmegen staat Jan van Call ingeschreven als Jan Becker en om het nog verwarrender te maken wordt hij in enkele oude Nijmeegse stukken ook Jan van Batenburg genoemd. Hoogstwaarschijnlijk is hij geboren in Kall, kreis Euskirchen in Duitsland. Tot 1929 werd de naam van dit plaatsje geschreven als Calle en later als Call.

Kall ligt ten oosten van Schleiden in de oostelijke Eifel en was in de middeleeuwen bekend om zijn loodmijnen.

Hij verhuisde waarschijnlijk tussen 1627 en 1640 naar Batenburg in Gelderland en werd daar Jan Backer van Call genoemd. Hij was bekend als uurwerkmaker en landmeter maar tevens had hij de naam “in andere fraye konsten” ervaren te zijn. In de kerk van Batenburg heeft van Call ook zijn sporen achtergelaten. In 1651 hing daar een “horologie” van meester Jan van Call, “uywercker”. Hij heeft hiervoor 350 gulden ontvangen.

Het bestuur van de stad Nijmegen had lucht gekregen van de vaardigheden van Jan van Call en lokt hem naar Nijmegen waar hij de functies van stadsuurwerker, wijnroeier en landmeter aangeboden kreeg. De functie van landmeter was al langer vacant in Nijmegen en leverde een jaarlijks traktement op van 50 daalder.

De Nijmeegse Raad neemt op 18 augustus 1644 het volgende besluit:“heeft de Eerbaer Raedt goetgevonden ende geresolviert, datmen denselven Constener (sal) sien te trecken ende binnen deser stadt te doen commen”. Lokaas is burgerrecht, vrijheid van wacht en een huurvrij huis (dit laatste uit geconfisqueerde goederen). Op 1 december 1647 werd “Jan Becker Call, horlogier” als burger van de stad Nijmegen ingeschreven.

Samenvattend staat hij dus bekend onder de namen: Jan van Call, Jan Becker, Jan van Batenburg, Jan Becker van Call en Jan Backer van Call.

Twee zonen

Jan van Call was getrouwd met Hilleken

de Meij of de Maij. Uit dit huwelijk komen twee zonen voort, Peter en Dirk (Derck) en twee dochters, Agniet en Cathrin. Zijn vrouw Hilleken sterft in 1652 maar op 5 augustus 1653 hertrouwt hij met Suanna van Eyckenpas uit Zetten.

Van zijn dochter Agniet is verder weinig bekend. In 1664 huwt ze met Pelgrim Muijs uit Arnhem. Het dochttertje Cathrin heeft echter maar kort geleefd en werd gedoopt op 24 maart 1650 en is waarschijnlijk omstreeks 1653 overleden. Met zijn zonen heeft hij het niet gemakkelijk gehad. Dirk, getrouwd met Maria Admiraelis wordt in 1658 op verzoek van zijn vader door de Raad ernstig berispt omdat hij “door d’alcumisterije (alchemie) sijne middelen is verquistende tot nadele van sijn Huijsvrouw ende kinderen”. De Raad “herteljk vermaent” hem daar direct mee op te houden, anders worden er andere middelen toegepast.

De vergulde Mat

Dirk overlijdt in datzelfde jaar en zijn weduwe hertrouwt in 1661 met S.H. van Groeningen echter onder heftige weerstand van Jan van Call in verband met de nalatenschap van Dirk.

Zijn tweede zoon Peter, minderjarig, leeft in “concupinaetschap” met Deliana Dieber en vader Jan weigert zijn toestemming om te trouwen. Na een heleboel gedoe en proces met de vader van Deliana komt er in 1655 toch een happy-end en trouwen de twee geliefden. Peter hertrouwt op 25 mei 1676 met de weduwe Anna Geurts uit Amsterdam.

Na zijn dood in 1667 blijft van Call's weduwe Susanna in hun huis op de Platenmakersstraat wonen en bemoeit zich verder niet meer met de familie van Call en laat haar huis “De vergulde Mat” in 1699 na aan haar neven en nichten...

Jan de “uurwercker”

In het kader van dit artikel beperk ik mij tot de “konsten” van Jan van Call als uurwerkmaker.

Dat hij een zeer goede naam als uurwerkmaker had blijkt alleen al uit het feit dat Christiaan Huygens hem op 19 oktober 1658 het octrooi voor het slingeruurwerk verleende. Dit hield in dat hij het recht verkreeg Huygens' uitvinding in uurwerken toe te passen. Hierdoor was hij in 1659 o.a. in staat de uurwerken op de Nijmeegse stadspoorten te voorzien van een slinger wat de nauwkeurigheid zeer ten goede kwam. Samen met Huygens deed hij onderzoek naar een voor schepen geschikt slingeruurwerk. Beide mannen hadden wederzijds groot respect voor elkaar. Naast Salomon Coster was van Call de tweede uurwerkmaker aan wie het privilege was verleend, voorwaar geen kleinigheid. Ook heeft van Call speeltrommels voor torenuurwerken gemaakt, waarover dadelijk meer.

De verbrande klok van het stadhuis in Nijmegen

Het is moeilijk te geloven dat deze prachtige klok bijna 300 jaar in het stadhuis heeft gestaan en dat er toch maar zo weinig over is terug te vinden in de stadsarchieven. Ook hooguit enkele oude foto's zijn er nog. Het weinige dat bekend is volgt hieronder.

In 1646 werd via een Raadsbesluit de klok aangekocht van de familie van Eck voor de prijs van 300 gulden en twee rosenobels (*gouden munten*) voor de kinderen. De klok was in dusdanige toestand dat restauratie noodzakelijk was en hiervoor werd Jan van Call aangetrokken. De prijs die hij hiervoor berekende, was bijna net zo hoog als de aankoopprijs, namelijk 280 gulden. Een teken dat restauratie zeer dringend nodig was. Het uurwerk werd geplaatst in de hal van het stadhuis en verbonden met een uurwijzer in de raadkamer. Later in 1666/1667 worden ook in andere kamers wijzerplaten aangestuurd door het uurwerk en “daarenboven verschafte dit uurwerk in alle benedenvertrekken boven de deur een uurwijzer zijnde op een konstige manier door lange, dunne ijzeren spullen met raadjes aldus gepractiseert.” Ook is in

van Os Uurwerken B.V.

Als een uurwerk meer aangeeft dan de tijd.....

Openingstijden *maandag gesloten*
dinsdag t/m vrijdag van 9.30 tot 12.30 uur
13.30 tot 17.30 uur
zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

N.J.U.

*Nederlandse Juweliers-
en Uurwerkenbranche
Erkend*

Bisschopsmolenstraat 235 4876 AM Etten-Leur Tel. 076-5037822

E-mail: van.os.uurwerken@planet.nl voor meer info: www.vanosuurwerken.nl

een stadsrekening van 1667 te lezen dat een timmerman betaald werd voor een houten kast die het uurwerk moest beschermen en tegelijk transformeerde tot een staande klok. Een opvallend onderdeel van het uurwerk was een uit 1597 daterende vergulde schijf onder de wijzerplaat.

Compendium der almanakswijsheid

Zij bevatte een eeuwigdurende kalender, een compendium der almanakswijsheid uit de 16e eeuw. Ook bevatte ze concentrische ringen, verdeeld in segmenten, waarvan elk aan een maand gewijd is. In een van de cirkels las men: "J. Gront fecit, in usum Johannis Hartij, civitatis Noviomagensis a secretis, 1597". Vertaling: "Gemaakt door J. Gront, ten dienste van Johan de Hardt, secretaris der stad Nijmegen, 1597."

Deze Jan Gront was goudsmid (goltsmid in de Corte Burchtstraat) en de graveur van deze vergulde plaat. De maker van het uurwerk is echter - voor zover ik weet - onbekend.

Ook werd in 1738 aan de klok een klokkenspel toegevoegd, geleverd en aangebracht door de Leuvense klokkengieters Pieter en Matthias van den Geyn. Ieder uur werd het Wilhelmus gespeeld. Blijkbaar had het uurwerk veel te lijden van deze toevoeging want in 1782 werd dit weer losgekoppeld. Het is een prestatie van formaat van Jan van Call dat - na zijn restauratie - dit uurwerk 250 jaar heeft gefunctioneerd, want pas omstreeks 1890 werd een nieuwe restauratie uitgevoerd door Henri Leeuw en anderen. De klok is bij de brand totaal verloren gegaan. De heer Paul Eijkhout heeft nog alle moeite gedaan bij diverse instanties om eventuele restanten te achterhalen, echter zonder resultaat. In de hectiek van de oorlogsjaren kunnen we er van uitgaan dat de mensen wel iets anders aan hun hoofd hadden dan het redden van enkele restanten van een oude klok.

Verdere wapenrollen

- Aan het uurwerk op de Sint Stevenstoren te Nijmegen heeft Jan van Call veel veranderingen aangebracht. De klokkenspelstoel in deze toren werd door hem enige malen veranderd en met de klokkengieter van Trier werkte hij aan verbeteringen van de speeltrommel. Ook kocht hij "een parhtije bequaem coper" voor de "wijsers aen t uijrwerck".

Jan van Call heeft ook samengewerkt met de bekende en beroemde klokkengieter François Hemony. In de periode 1648 - 1650 werkte hij mee aan het klokkenspel van de Jacobitoren in Utrecht. Van Call werd benaderd voor een uur- en speelwerk door de kerkmeesters van de Jacobikerk. Men was uitermate voorzichtig omdat van Call's voorganger, Johan Carlier, wel een groot deel van het geld opgestreken had, maar geen enkele vooruitgang van het te leveren werk had geboekt. Carlier beweerde dat het geld hem ontstolen was, juist toen hij op weg was in het Sauerland voor het kopen van ijzer. Na de nare ervaringen met deze oplichter?/uurwerkmaker waren er bij de kerkmeesters de nodige aarzelingen maar uiteindelijk kreeg van Call in 1648 de opdracht.

5 Rijnlandse voeten

Het zou een uurwerk worden met een heel- en halfuurslag en een duizend pond zware speeltrommel met een diameter van tenminste 5 Rijnlandse voeten (dit is ca. 157 cm.) en dat geheel uit messing zou moeten bestaan. Het geheel moest elk kwartier en heel en half uur spelen en diende 120 maten te tellen met op elke maat 36 gaten. Binnen één maat konden de 36 lichters de hamers vier maal aantrekken. 25 klokken bracht het speelwerk tot klinken, een aantal klokken was zelfs van dubbele hamers voorzien. Na advies gevraagd te hebben aan de Utrechtse klokkenmakers Jacob Schodt en Paulus Mobach en de directeur van de "Klockwerkeken tot Utrecht" Jacob van Eijck werd het werk aan van Call gegund, met dien verstande dat het totale gewicht met 1000 pond naar 8000 pond werd verhoogd. Binnen de gestelde termijn van twee jaar had van Call het uurwerk met speeltrommel klaar, maar het gewicht beliep - inclusief de 25 luidklokken - inmiddels 11.596 pond. De speeltrommel woog 1418 pond i.p.v. 1000 pond. In 1651 vond de keuring en de installatie plaats.

Orkaan

Jammer genoeg is deze beiaard in 1674 tijdens een orkaan verloren gegaan. Het speelwerk had geen functie meer en werd in 1719 aan de geschut- en klokkengieter Jan Albert de Grave verkocht. Het uurwerk is gelukkig bewaard gebleven en

staat in het Nationaal museum van speelklok tot pierement te Utrecht.

Zoals al eerder vermeld kreeg "meester Jan" in 1659 de eervolle opdracht de uurwerken op de stadspoorten van Nijmegen te moderniseren en te voorzien van een slinger. Bij de Wiemelpoort (afb. 2), ook wel windmolenpoort genoemd, ging dit echter niet zonder slag of stoot. Wat was het geval? De kosten van de modernisering van het uurwerk door van Call moesten deels gedragen worden door de "naburen". Dat niet iedereen daarmee ingenomen was, moge duidelijk zijn. Bijkomend feit was ook nog dat een boom voor het huis van Hendrik Paling deels het zicht op de wijzerplaten ontnam. Het was ook niet duidelijk of de boom nu openbaar groen was, zoals Hendrik beweerde. Hij wilde zich niet vergrijpen aan openbaar bezit... De nabuurschap was in rep en roer en niet iedereen betaalde zodat "meester Jan" lang op zijn geld moest wachten. Uiteindelijk, een jaar te

Afb. 2 De Wiemelpoort in 1731 op een tekening van Cornelis Pronk.

laat, betaalde de stedelijke overheid hem uit. En Hendrik Paling kreeg te horen dat hij de boom direct moest kappen anders zou men dit laten doen "op den weerpenninck". Dat wil zeggen: men zou de boom anders laten kappen op zijn kosten. Het uurwerk heeft tot 1860 dienst gedaan toen de Wiemelpoort werd afgebroken. Waar het uurwerk gebleven is, is onbekend. Het is waarschijnlijk verloren gegaan.

Een greep uit onze boeken over uurwerken:

- Torenuurwerken: tijd voor iedereen - € 39.50
Greater Manchester Clocks & Clockmakers - €51.50
Het repareren van antieke slingeruurwerken - €17.50
La Grande Horloge: la Comtoise au XIXe Siècle - € 93.50
Mystery, Novelty & Fantasy Clocks - D. Roberts, € 135,-
Klokkenspel: het carillon en zijn bespelers tot 1800 - € 19.-
Harrison: eine Uhr zur Bestimmung des Längengrads - € 19.95
Tools for the Clockmaker & Repairer: how to make & use them -
€52.50

Boekhandel

van de moosdijk bv

Wilhelminaplein 8
info@moosdijk.com

tel. 0493 496370 Someren
www.moosdijk.com

M.H. Schreurs, antiquair

RIKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42
4811 XJ BREDA
Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:

maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

- In de Eusebiuskerk te Arnhem bouwt van Call het daar aanwezige uurwerk om naar een slingeruurwerk

Automatisch speelwerk

- Een andere grote opdracht die Jan van Call tot een goed einde bracht bestond uit de werkzaamheden aan het uurwerk en automatische speelwerk voor de Nieuwe Kerk in Delft. Hij werkte hierbij samen met de Delftse uurwerkmaker Coenraet Harmensz Brouckman en wederom met François Hemony die het bijbehorende klokkenspel goot. Deze werkzaamheden duurden van 1661 tot 1663. Om voor zulk een lange tijd afwezig te zijn uit Nijmegen moest door de burgemeester toestemming worden verleend. Deze toestemming werd in 1662 verlengd. Zijn faam was inmiddels zo groot dat hij zelfs tijdens zijn werkzaamheden te Delft ook nog eens geraadpleegd werd door de burgemeesters van Rotterdam voor het speelwerk in de toren van de Grote Kerk. De voorlopige rekening voor het automatische speelwerk van 4 juni 1662 aan de magistraten van Delft beliep de somma van f 9889,05,08. De definitieve rekening

volgde in mei 1663 en bedroeg de lieve som van f 17215,17. Na nog diverse verrekningen zowel in de plus als in de min schrijft van Call: "So comt mij noch diese soma sege eyffduysent dreyhondert ende vier ende tachtentig gulden. Comt noch 11384glo 17 st.". Voorwaar, een voor die tijd gigantisch bedrag.

Resumé

Jan van Call stierf in 1667 in Nijmegen en zijn zoon Peter volgde hem op. Peter heeft nog in 1670 samengewerkt met Hemony aan het klokkenspel in Darmstadt, Duitsland.

Jan van Call was ongetwijfeld een zeer veelzijdige man. In dit artikel heb ik slechts enkele van zijn werkzaamheden als uurwerkmaker willen belichten. Deze opsomming is zeker niet uitputtend. Ook zijn kennis en kunde van speeltrommels staat buiten kijf. Van hem zijn ook nog enkele zonnewijzers bekend. Een zonnewijzer uit 1663 bestaat nog steeds en is te bewonderen op het stadhuis van Delft.

Ook was hij een zeer verdienstelijk en kundig landmeter, die zelfs in de Brabant-

se Peel werkzaamheden heeft uitgevoerd in opdracht van de Prins van Oranje. Eveneens zijn enkele door hem getekende kaarten bekend zoals het uit 1656 ontstane "Caertgen vande deursnijdingh bij Schenkenschans", dat in het Nijmeegse stadsrekenboek vermeldt wordt.

In de hervormde kerk van Ravenstein is op de preekstoel een afbeelding te zien van vier evangelisten (afb. 3), die getekend en geschilderd zijn door Jan van Call. En, alsof dit alles nog niet genoeg is, heeft hij in 1659 de pomp op de Grote Markt in Nijmegen aanzienlijk verbeterd. Zoals U ziet, hebben de bestuurders van het 17e eeuwse Nijmegen het goed gezien dat ze een man naar Nijmegen haalden die niet alleen een uitmuntend "uurwercker" was maar ook nog ervaren was in "andere fraye konsten".

Afb. 3 Schildering van de vier evangelisten op de preekstoel in de kerk van Ravenstein.

Vernieuwing binnen de SMAT

De SMAT is de eigenaresse van een omvangrijke klokken – horloges – en gereedschap-pencollectie, die geheel in bruikleen is gegeven en deels tentoongesteld in het Zilvermuseum te Schoonhoven (voorheen Stichting het Nederlands Goud, Zilver – en Klokken Museum). Deze collectie vormt daar de kern van de tentoongestelde uurwerken in de klokkenzaal. De SMAT ondergaat momenteel een ingrijpende bestuurlijke verandering.

Door Ben Hordijk m.m.v. Rob Klip

Omdat voor de meeste uurwerkkliefhebbers de SMAT vandaag de dag een weinig of niet bekende organisatie is, volgt onderstaand, met dank aan Rob Klip voor zijn historisch onderzoek, een korte samenvatting van de historie van de SMAT.

SMAT staat voor Stichting Museum en Archief voor Tijdmeetkunde.

Maar dat is niet altijd zo geweest.

Op initiatief van H.C. Faddegon ondersteunt het bestuur van de Nederlandse Bond van Horlogemakers het voorstel om in 1900 een "Bondsmuseum" op te richten naar het voorbeeld van de verzameling van de "Chambre Syndicale de l'Horlogerie de Paris".

De Nederlandse horlogemakers zijn enthousiast en schenken vooral in deze beginperiode veel oude horloges en gereedschappen. Het bestuur van de bond besluit voor de verzameling een stichting in het leven te roepen. Het museum van de bond wordt op 16 mei 1901 officieel "Museum van Tijdmeetkunde" genoemd.

Om iedereen in de gelegenheid te stellen de bijeengebrachte verzameling te bezichtigen, wordt in het gebouw van het Portugees - Israëlitisch Gesticht voor Oude Lieden in Amsterdam een bovenkamertje gehuurd. Op 9 januari 1902 wordt dan ook het Museum van Tijdmeetkunde van de Nederlandse Bond van Horlogemakers door de voorzitter van het Erecomité officieel geopend. De omvang van de collectie is nog bescheiden.

Door tentoonstellingen te organiseren, waarvan de verzameling van het museum de kern vormde, gaven veel particulieren na afloop hun ingezonden horloge of klok in bruikleen of schonken deze aan het museum, waardoor de collectie groter werd. In maart 1903 wordt, op voorstel van een lid van het Erecomité, de naam van het museum veranderd in Museum en Archief van Tijdmeetkunde.

Stedelijk Museum Amsterdam

Door de geleidelijke uitbreiding van de collectie werd de huisvesting te krap en werd naar een andere locatie gezocht. B. en W. van Amsterdam besloten een zaal in het Stedelijk Museum tot wederopzegging aan het Museum en Archief van Tijdmeetkunde beschikbaar te stellen. De bouw van het Stedelijk museum in Amsterdam werd hoofdzakelijk gefinancierd uit twee legaten. Aan het legaat van de familie Lopez Suasso was de verplichting verbonden dat in dit gebouw ook de collectie-Suasso zou worden ondergebracht. De verzameling van Museum van Tijdmeetkunde paste goed bij deze collectie.

Op 19 mei 1909 heeft de officiële opening van het Museum en Archief van Tijdmeetkunde in het Stedelijk Museum in Amsterdam plaats. Een symbolische bijkomstigheid was dat in de nacht van 30 april op 1 mei in heel Nederland de nationale tijd ingevoerd werd.

In de volgende jaren breidt de collectie gestaag uit waardoor het Museum en Archief van Tijdmeetkunde een tweede zaal in het Stedelijk mag gebruiken.

Vooral de verzameling horloges trok toen de aandacht en de door het Koninklijke Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam in bruikleen gegeven horloges waren vooral van grote historische en antieke waarde.

In de jaren dertig ontwikkelde de gemeente plannen het Stedelijk Museum om te vormen tot een museum voor moderne kunst. Daarvoor moesten de verzamelingen die met de geschiedenis van Amsterdam te maken hadden en ook het Museum en Archief van Tijdmeetkunde op den duur uit het gebouw verdwijnen. Als voorzorgsmaatregel werden in 1939, door de dreigende oorlog, de belangrijkste en kostbaarste stukken uit de verzameling veilig opgeborgen.

In 1942 moesten op last van de bezettingautoriteiten alle vakorganisaties ontbonden worden. Het bondsbestuur gaf gevolg aan de bepaling in het reglement van het Museum en Archief van Tijdmeetkunde dat bij eventuele ontbinding van de bond het museum als afzonderlijke stichting kon blijven bestaan. Met het besluit van 6 juli 1942 ontstond een nieuwe stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde en werd tevens een nieuw reglement voor deze stichting vastgesteld.

In 1948 verlaat het Museum en Archief van Tijdmeetkunde het Stedelijk Museum en wordt de collectie overgebracht naar het Museum Willet-Holthuysen in Amsterdam waar deze opgeslagen wordt.

Utrecht 1

In 1952 wordt het besluit genomen om het Museum en Archief van Tijdmeetkunde over te brengen naar het voormalige

St. Catharijne Convent, Lange Nieuwstraat 38 in Utrecht, waar het Nederlands Goud- en Zilvermuseum, Keur en Ambacht was gehuisvest. Laatstgenoemde stichting was vlak vóór de Tweede Wereldoorlog (1938) als Stichting Nederlands Waarborgmuseum ontstaan op initiatief van de heer B.J.J. van Baaren, controleur van de Waarborg. De collectie bevatte aanvankelijk uitsluitend voorwerpen die met het keuren van goud en zilver te maken hadden maar spoedig kwamen daar ook edelsmeed gereedschappen en zilveren voorwerpen bij. Dat was in 1947 al aanleiding geweest de naam van de stichting te veranderen in Nederlands Goud- en Zilvermuseum, Keur en Ambacht.

Bij acte d.d. 2 juli 1953 kreeg deze stichting de SMAT-collectie voor 10 jaren in bruikleen (met de mogelijkheid van verlenging met telkens 5 jaren) conform een aan genoemde acte gehechte specificatie. Door de gezamenlijke huisvesting ontstond bij het publiek voor het museum de roepnaam Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum (NGZKM).

In 1970 moet het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum het voormalige St. Catharijne Convent verlaten omdat dit zich gaat specialiseren in religieuze kunst.

Utrecht 2

Vanaf 30 oktober 1970 kan het publiek de collectie(s) van het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum weer bewonderen. Het museum heeft dan een nieuwe behuizing in een mooi oud pand in het centrum van Utrecht, Achter de Dom 12. Het Museum van Speeldoos tot Pierement heeft zich gevestigd in een pand er naast. Omdat het Museum van Speeldoos tot Pierement veel publiek trekt en meer ruimte nodig heeft, moet het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum de mooie locatie in Utrecht verlaten.

Schoonhoven

In 1978 stelde de Gemeente Schoonhoven de opgeknapte zuidelijke vleugel van de Havenkazerne voor het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum beschikbaar.

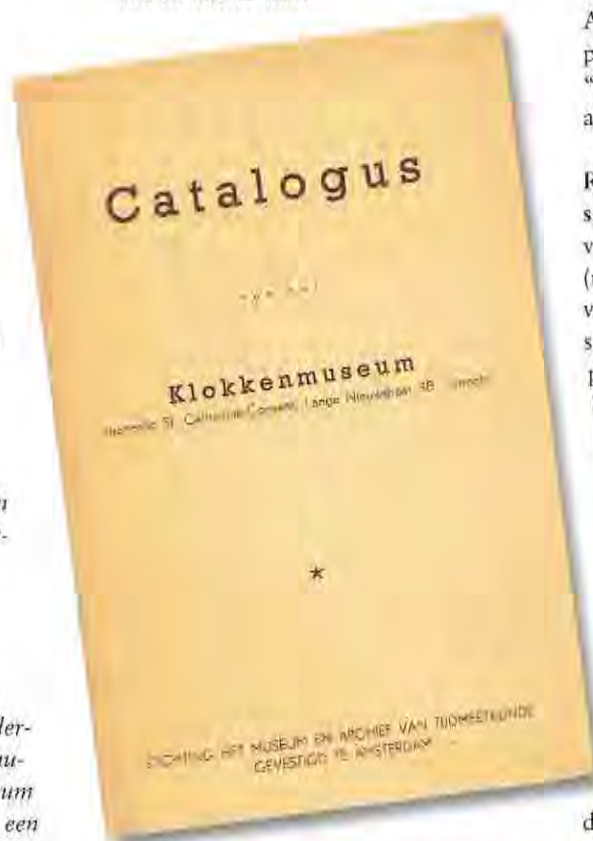
Bij acte van 6 november 1979 werden de statuten van de Stichting Nederlands

Goud- en Zilvermuseum, Keur en Ambacht gewijzigd: de statutaire zetel werd Schoonhoven en de roepnaam werd nu ook de officiële statutaire naam "Stichting Het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum".

Eveneens werden op diezelfde datum (6 november 1979), conform een daartoe op 3 oktober 1979 genomen bestuursbesluit, de statuten van de SMAT gewijzigd naar zoals zij thans zijn.

Nieuw bestuur

In verband met het gewijzigde beleid van het Zilvermuseum te Schoonhoven en tegelijkertijd het aflopen van een aantal bestuurlijke perioden heeft het bestuur van de SMAT naar

Omslag van de catalogus van de verzameling van de SMAT uit de periode dat het 'Klokkenmuseum' in het Catharijne Convent was ondergebracht; ongedateerd, vermoedelijk begin jaren vijftig.

versterking en vervanging van bestuursleden gezocht.

In april van dit jaar zijn Hans van den Ende sr. en Ben Hordijk als bestuurslid toegetreden. Peter de Beij is in verband met zijn beëindiging van het voorzitterschap van het bestuur van het Zilvermuseum afgetreden als bestuurslid van de SMAT. Rolf de Meyere heeft te kennen gegeven per 31 december 2010 als bestuurslid (sinds 2008) af te treden, ter-

wijl Matthé Petersen (1996) de functie van secretaris wenst over te dragen, zodra vervanging gevonden is. Het bestuur heeft Marijke van Vonderen en haar echtgenoot Gerard van Vonderen bereid gevonden de taken van de secretaris gezamenlijk op zich te nemen in de functie van respectievelijk bestuurslid en secretaris. Het bestuurslid Lukas Warnars (sinds 2008) is binnen het bestuur verkozen tot vice-voorzitter.

De bestuursperiode van de huidige voorzitter Wim van Vliet (sinds 1993) expireert per 1 januari 2011. Binnen het bestuur van de SMAT is Ben Hordijk bereid gevonden per dezelfde datum de functie van voorzitter over te nemen. Afgesproken is, dat de voorzitter "present past", Wim van Vliet, en de voorzitter "elect", Ben Hordijk, vanaf 1 september a.s. gezamenlijk optreden.

Resumerend ziet de nieuwe bestuurs-samenstelling er als volgt uit:

voorzitter: Ben Hordijk
(met ingang van 1-01-2011)
vice Voorzitter: Lukas Warnars
secretaris: Gerard van Vonderen
penningmeester: Ruud Kamphuis
bestuursleden: Marijke van Vonderen
Hans van de Ende sr.
Matthé Petersen

Het nieuwe correspondentie-adres is:
Vinklaan 6, 5561 TL Riethoven.

Externe profilering

Het nieuwe bestuur heeft als primaire taak op zich genomen om de continuïteit van de SMAT collectie te waarborgen, niet in de laatste plaats, in verband met het gewijzigde beleid binnen het Zilvermuseum. Tevens zal het nieuwe bestuur zich meer focussen op externe profilering, zodat de collectie in de toekomst door middel van legaten, subsidies, schenkingen en nieuwe bruiklenen verder zal kunnen groeien. Daarnaast wil het nieuwe bestuur een nauwere samenwerking met alle organisaties, die zich bezighouden met tijdmeetkunde in de breedste zin van het woord. Eerste aanzet hiertoe is, dat de SMAT met ingang van 1 juli 2010 is toegetreden tot de Federatie Klokkenvrienden. De SMAT zal door penningmeester Ruud Kamphuis vertegenwoordigd worden in het bestuur van de Federatie. Het nieuwe Bestuur heeft er alle vertrouwen in, dat er voor de bijna 110-jarige SMAT een nieuw tijdperk is ingetreden.

Melenhorst *Antiek*

Rijksstraatweg 167
7391 ML Twello
Tel 0571-273951

Zie onze uitgebreide website:
www.melenhorst-antiek.nl

*Friese kortstaart
met Amsterdams gecontourneerde kap
Datering: ca. 1780*

Peter Zwaanenburg

Antiquair-uurwerkmaker

Inkoop en verkoop van
antieke klokken en barometers

Restauratie wordt verricht
in eigen werkplaats

Openingstijden:
dinsdag t/m vrijdag
12.00-17.30
Zaterdag
13.00-17.30

Groenmarkt 36
3311BE Dordrecht
tel. 078 6141537

Museum- en Verenigingsnieuws

MUSEUMNIEUWS MNU

Door Carel Hofland

NIEUWE AANWINSTEN

In juli kreeg het MNU twee torenuurwerken uit de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum in eigendom. Eén van deze uurwerken, rond 1820 gemaakt door F. van Grootheest uit Wageningen, zal werkend worden opgenomen in de presentatie. De klok is afkomstig van het landgoed De Keyenberg in Renkum (Afbeelding 1) en stamt uit een interes-

Afb. 1: Landgoed Keyenberg in Renkum

Afb. 2: Amsterdamse wandklok (hood-clock) van Otto van Meurs, ca. 1740

sante periode, vlak voordat het ambachtelijke werk plaatsmaakte voor industriële vervaardiging. Het uurwerk is snel overgebracht naar de werkplaats van de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk, waar het noodzakelijke onderhoud zal plaatsvinden.

Verder heeft het MNU dankzij de medewerking van de familie Schutte en twee schenkers een Amsterdamse wandklok (hoodclock) van Otto van Meurs uit ca. 1740 (Afbeelding 2) verworven. Een gelijke klok, maar dan in een ingelegde kast, bevindt zich in de collectie Vehmeijer.

Op deze klokken zal in komende afleveringen van TIJDSchrift nader ingegaan worden.

DIERBARE VRIENDEN

Afb.3: Wethouder Barbara Visser van Zaanstad opende 'Dierbare Vrienden'.

tussen de liefhebber en zijn klok, wat niet wil zeggen dat in de tentoonstelling geen bijzondere uurwerken te zien waren.

Zonder de overige objecten tekort te doen is te wijzen op de bruidsklok van Leo Scheij (Afbeelding 4), de klok met drie-assige tourbillon van Cees Wijnberg, een mooie Hollandse stoelklok en een prachtig lantaarnklokje van George Graham (Afbeelding 5).

Om de nauwe relatie tussen het museum en een levend netwerk van vrienden te

De tentoonstelling "Dierbare Vrienden", ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Vriendenvereniging van het MNU (VVMNU), is op 18 september 2010 geopend door wethouder Barbara Visser van Zaanstad (Afbeelding 3). De rode draad van deze tentoonstelling was de relatie

Afb.4: Bruidsklok van Leo Scheij

Afb.5: Lantaarnklokje van George Graham

benadrukken waren de uurwerken niet apart, maar temidden van de uurwerken van de eigen presentatie van het museum tentoongesteld. Dat dit wel eens leidde tot verwarring over de vraag wat nu wat was, is eens te meer een blijk van deze nauwe relatie!

Het thema van de tentoonstelling trok de aandacht van de regionale pers, waaronder RTV Noord-Holland, die er tweemaal een item aan wijdde. Ook familie en vrienden van de bruikleengevers waren regelmatig op bezoek. De tentoonstelling is op 31 oktober feestelijk afgesloten.

RESTAURATIE / REPARATIE

VAN OUDE / ANTIKE KLOKKEN

TORENUURWERKEN EN

ELEKTRISCHE BUITENKLOKKEN

A. Peek Uurwerktechniek
Mussenstraat 46
1223 RD Hilversum

Tel. : 035-683 70 27

Fax : 035-588 21 11

E-mail: peekuurwerktechniek@planet.nl

*** vakkundige restauratie en reparatie ***

*** vervaardigen van alle onderdelen naar tekening of model ***

Zuid Duits / Zwitserse hangklok, circa 1600
h. 49cm, b. 22cm, d. 24cm.

TOEBOSCH

ANTIQUES

BLARICUM

SPECIALISTS IN CLOCKS, MUSICALBOXES AND BAROMETERS

Inkoop/Verkoop

MARCEL TOEBOSCH

**Nieuw adres
per 1 januari 2011
Nieuwe
Spiegelstraat 38
1017 DG
Amsterdam**

Dorpsstraat 1
1261 ES Blaricum
Tel. +31 (0)35-5384090
Fax +31 (0)35-5384091
Mob. +31 (0)653-211641

www.toeboschantiques.com
info@toeboschantiques.com

Afb.6: Het thema 'Land en water' liet zich tijdens de Week van de Geschiedenis ook met klokken illustreren.

Afb.7: De tourbillonklok van Kees Wijnberg.

NATIONALE WEEK VAN DE GESCHIEDENIS

Parallel aan deze tentoonstelling leverde het MNU van 16 tot 31 oktober zijn bijdrage aan de nationale Week van de Geschiedenis. Het thema "Land en Water" laat zich ook met klokken illustreren (Afb.6). De getoonde uurwerken, voornamelijk uit de eigen collectie, waren representatief voor een aantal subthema's: klokken voor navigatie op zee, aan de scheepvaart aangepaste varianten van de stoelklok, de staatklok en de tafelklok en klokken die aandacht besteden aan de welvaart, die onze voorvaders dankzij het water wisten te verwerven.

In het kader van deze presentatie zijn een aangepast programma voor het voortge-

zet onderwijs en een begeleidende toelichting voor het publiek opgesteld. De toelichting is te vinden op onze website www.mnuurwerk.nl.

NEDERLANDSE SECTIE AHS

Op 23 oktober vond in het MNU een bijzonder geanimeerde en druk bezochte bijeenkomst van de Nederlandse sectie van de AHS plaats, waarin de gasten zich konden verlustigen aan alle extra's in de presentatie, wat konden opsteken van de toelichtingen bij vijf van de "Dierbare" klokken en natuurlijk uitgebreid en gezellig konden napraten.

Het hoogtepunt was wel de presentatie van Kees Wijnberg, die als wereldprimeur een verdere ontwikkeling van zijn tourbillonklok toonde, een uurwerk met een

twee-assige tourbillon waarvan ook de aandrijving was ondergebracht in de bolvorm (Afb.7). Bij zijn tourbillonklok in de tentoonstelling was dit nog alleen het geval voor de tourbillon. Kees vertelde uitgebreid over de technische problemen die bij de realisatie van dit vergaande idee moesten worden overwonnen. De sfeer was onovertroffen!

ONDERHOUDSOPERATIE

Dit jaar is in samenwerking met de Vriendenvereniging begonnen met een onderhoudsoperatie voor de klokken in de collectie. Dat was hard nodig, want sommige klokken waren bij gebrek aan geld al jaren niet meer onderhouden. Nadat bestaande achterstanden zijn weggewerkt, zal het reguliere onderhoud gepland kunnen worden aangepakt. Naast de klokken ook goed nieuws over de huisvesting: de huiseigenaar heeft gelukkig eindelijk het onderhoud van het pand aangepakt. Nadat vorig jaar het houtwerk hersteld was, is de buitenkant van het pand in de afgelopen herfst geheel opnieuw geschilderd. Het pand staat nu weer strak in de verf.

VEILIGHEIDSPAN

In een eerdere aflevering van het Museumnieuws is al eens gemeld dat een risico-analyse m.b.t. het MNU was uitgevoerd, op grond waarvan een Veiligheidsplan zou worden opgesteld. Hoewel de afgelopen jaren de nodige aandacht is besteed aan met name de brand- en inbraakveiligheid, waren er op veel punten verbeteringen mogelijk. Bovendien weegt de verantwoordelijkheid voor een steeds mooiere collectie voortdurend zwaarder.

Het Veiligheidsplan is er nu. De volgende vraag is natuurlijk hoe dit te bekostigen, want ook voor veiligheid heeft het MNU geen budget. Van een aantal Zaanse fondsen is een bijdrage ontvangen, waarmee al ongeveer de helft van de maatregelen in de eerste fase van het plan betaald kan worden. Wij doen ons best ook de gemeente Zaanstad tot een bijdrage te bewegen. Daarnaast zijn bijdragen van particulieren meer dan welkom. Uw bijdrage is fiscaal aftrekbaar! Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met Carel Hofland.

BOEKENWINKEL

Onze boekenwinkel levert een onmisbare bijdrage aan de financiering van het MNU. We worden maar voor een kleine

Uurwerkmakerij A.P. Walhout

Vervaardiging van precisie uurwerken.
&
Uurwerkonderdelen, specialiteit:
Raderen en rondsels voor antieke en
moderne uurwerken.

Vervaardiging
van astronomische uurwerken
naar eigen ontwerp.

Restauratie en reparatie van antieke en
moderne uurwerken.

's-Gravenstraat 42
4431 AC 's-Gravenpolder
Tel: 0113-311339
www.uurwerkmakerij.nl
BTW nr.: NL 8179.70.964 B01

Henk Jonker
MEUBELRESTAURATIE

Sinds 1986

Restauratie van antieke meubelen en uurwerkkasten

17^e - 18^e - 19^e eeuw

Telefoon: 072 - 5066153 Mobiel: 06 - 27533327

Ingeschreven in het RESTAURATOREN REGISTER

Lamoraalweg 59, 1934 CC Egmond a/d Hoef

30% gesubsidieerd, de rest moeten we zelf verdienen. Onze acties om belangrijke nieuwe boeken op grotere schaal in te kopen en daarbij voordeel door te geven aan de kopers verlopen succesvol, maar het zou nog beter kunnen. Als u, lezer, een nieuwe verschijning signaleert, bestel dan niet onmiddellijk, maar geef de tip door aan het MNU. Samen staan we sterker!

Boeken kunnen ook via onze website besteld worden. Hier wordt geregeld een actuele lijst van de verkrijgbare titels over klokken en horloges gepubliceerd. In de winkel zijn verder veilingcatalogi en oude afleveringen van tijdschriften verkrijgbaar. Vakliteratuur is onmisbaar voor de serieuze liefhebber. Met een aankoop bij het MNU steunt u het museum!

De verkoop van boeken op de Rikketik, op de stand van de Vriendenvereniging groeit. Hier hebben we niet alleen het profijt van de omzet op het oog, maar ook de contacten met de klokkenliefhebbers die de Rikketikbeurs bezoeken. Geregeld resulteert dit in nieuwe leden voor onze Vriendenvereniging.

DE TIJDMELDER

Ter gelegenheid van het herfstprogramma van het MNU is op 10 september de derde aflevering van de digitale nieuwsbrief van het MNU verschenen. Omdat we langzamerhand kunnen spreken van een regelmatige verschijning, leek het goed het orgaan een naam te geven. Het heet nu "De Tijdmelder". De nieuwsbrief bevat o.a. artikelen over de recent verworven klok van Otto van Meurs en over de verschillende typen scheepvaartklokken.

De nieuwsbrief is te lezen op onze website www.mnuurwerk.nl. Wie de nieuwsbrief niet per e-mail heeft ontvangen kan zich opgeven via directeur@mnuurwerk.nl. Let wel, we versturen de nieuwsbrief alleen digitaal!

VRIJWILLIGERS

Het museum heeft dringend behoefte aan nieuwe vrijwilligers. Hebt u belangstelling voor incidentele klussen op het gebied van onderhoud, inrichting en tentoonstellingsopbouw of voor het begeleiden van bezoekers, meldt u dan bij Carel Hofland. Ook (incidentele) hulp bij andere activiteiten, zoals objectregistratie, PR en publicaties en het beheer van de bibliotheek en de boekenwinkel, is welkom. Suggesties over hier niet genoemde activiteiten zijn ook welkom. Telefoon

06-48185114, e-mail directeur@mnuurwerk.nl. Contact opnemen verplicht u tot niets!

INDEX TIJDSCHRIFT

Als vervolg op de bestaande index hebben Kees Grimbergen (voorzitter bestuur Museum) en zijn vrouw Ria nu de laatste zeven jaargangen van TIJDSchrift gerubriceerd. Dit betekent dat er nu een complete index beschikbaar is waarin per jaargang alle artikelen en de auteurs zijn opgenomen. De index is te raadplegen op de website van het museum.

WEBSITE

Wie belangstelling heeft voor het museum, kan zijn licht opsteken op www.mnuurwerk.nl. We plaatsen daar steeds meer content.

Ook wie een kleedje zoekt voor zijn stoel- of staartklok, kan mogelijk in onze winkel een exemplaar naar zijn smaak vinden.

Gegevens over het museum zijn ook te vinden via de website van de Horological Foundation: www.antique-horology.org. Historische gegevens van Nederlandse uurwerken en voorbeelden uit museale en particuliere collecties zijn te vinden op de website www.tijdvoorklokken.nl.

Adres en openingstijden

Museum van het Nederlandse Uurwerk
Kalverringdijk 3 (Zaanse Schans)
1509 BT Zaandam

Tel.: 075-61 79 769.

Openingstijden: 11.00 – 17.00 uur
Het MNU verkeert tot 1 april 2011 in het winterseizoen, waarin het alleen op zondag geopend is.

VERENIGINGSNIEUWS MNU

Door *W. van der Krogt*

DIERBARE VRIENDEN

Op het moment van schrijven van dit stuk is er nog twee weken de gelegenheid om de tentoonstelling "Dierbare Vrienden" in het Museum van het Nederlandse Uurwerk te bezoeken. Maar tegen de tijd dat u dit leest, zijn alle klokken weer terug bij hun eigenaar en vullen daar de hatelijke lege plek weer op.

De opening van de tentoonstelling was zeer goed bezocht. De middenkamer bleek te klein om iedereen te herbergen. Aan het woord kwamen achtereenvol-

Een van de 'dierbare vrienden' was deze bijzondere stoelklok, blijkens de signatuur vervaardigd door Judocus Lievens tot Hansbeke (een dorp in Oost-Vlaanderen). De klok heeft een houten uurwerk met foliot en zowel gaand werk als slagwerk.

gens Kees Grimbergen (voorzitter van het bestuur), ondergetekende, Carel Hofland (directeur van het museum) en Barbara Visser (wethouder van de gemeente Zaandam). De laatste opende de tentoonstelling door de slinger van de inzending van Henk Houkes voldoende vaart te geven om het uurwerk te laten lopen. Vervolgens had uw secretaris de schone taak om de wethouder op de tentoonstelling rond te leiden. De wethouder was zeer geïnteresseerd in de ingezonden uurwerken en de collectie. De belangstelling voor de tentoonstelling is niet opvallend groter dan die van voorgaande tentoonstellingen, al had ik dat natuurlijk wel gehoopt.

VPRO

Een gevolg van de tentoonstelling was een uitnodiging van de VPRO om op zondag 17 oktober in het programma "Instituut Idzerda" mijn passie voor uurwerken, met name die van Paauwe, te komen toelichten. Jammer genoeg duur-

de het interview slechts acht minuten en was er geen gelegenheid om reclame te maken voor de tentoonstelling. Nog nooit eerder had ik iets dergelijks meegemaakt en ik heb dan ook mijn ogen uitgekeken en soms met verwondering gezien hoe zo'n uitzending gemaakt wordt.

De interviewer Pieter van der Wielen was, als zo velen, in de veronderstelling dat, als je je met klokken bezighoudt, daar dan ook gelijk van alles van afweet. Pieter liet me op een gegeven moment het geluid van een tweetal slaande klokken horen en dacht dat ik dan wel gelijk type en merk zou kunnen noemen. Dat hij hierin niet de enige is, ervoer ik toen een collega mij laat op de avond belde met een vraag over klokken, omdat "jij houdt je toch bezig met klokken?". Maar het is zo'n leuke vraag dat ik u deze niet wil onthouden. De vraag was: "Wat is de Frans klinkende naam van de klok die 24 keer per dag slaat, maar slechts zelden geluid wordt? Zo zelden dat dit de afgelopen vijftig jaar maar vier keer is gebeurd, voor het laatst in 2004". Toevallig wist ik het antwoord op deze vraag en sindsdien loop ik me af te vragen hoe het komt dat ik zo'n onbenullig feit ergens in mijn geheugen heb opgeslagen en juist toen weer wist op te diepen. Met het antwoord op deze vraag zijn helaas geen prijzen te verdienen en u hoeft mij deze ook niet op te sturen. In de volgende uitgave van TIJDSchrift vermeld ik het.

KLOKCONTACTDAGEN

De eerste dag in het volgend jaar is:
Zaterdag 12 maart 2011

MUSEUMNIEUWS SCHOONHOVEN

Door Gemke Jager

De fraaie en bijzondere klokken uit particulier bezit van de tentoonstelling "Alle tijd voor klokken" zijn weer in goede orde bij de verzamelaars teruggekeerd. Wij kijken gezamenlijk terug op een geslaagd project. Uiteraard is het Museum de bruikleengevers buitengewoon dankbaar voor het vertrouwen en de fijne samenwerking. In de tentoonstellingsperiode (19 juni tot en met 26 september) hebben ruim 6000 bezoekers het Museum bezocht. Ongetwijfeld hebben velen daarvan ook genoten van de speciale klokken-tentoonstelling. In ieder geval zagen we in deze tijd een heel aantal bekende klok-

Afb. 1a en 1b

ALLE TIJD VOOR KLOKKEN

kenvrienden binnenkomen. Van bezoekers kregen we alleen maar positieve reacties. De tentoonstelling kreeg paginagroot aandacht in het Algemeen Dagblad

(Groene Hart) en werd vermeld in agenda's van de Volkskrant, NRC Handelsblad, Juweliersbranche en alle lokale/regionale huis aan huisbladen. In

de publiciteit rondom het Nazomerfestival Schoonhoven kwam de expositie ook nog uitgebreid in beeld.

De prachtige, full colour uitgevoerde, catalogus "Alle tijd voor klokken" is nog te koop in de museumwinkel. Dit boek van Timp & Mock is een tastbare herinnering aan dit bijzondere klokkenproject dat het Museum in samenwerking met de Stichting Boom-Time en de particuliere verzamelaars deze zomer organiseerde (afb. 1a en 1b).

COLLECTIE MEENTWIJCK

In de tentoonstellingsruimte van de Klokenzaal zijn tijdelijk weer de fraaie klokken geëxposeerd uit de collectie Meentwijck

Afb. 2

(afb. 2). Deze klokken vertegenwoordigen een periode die bekend staat om zijn vernieuwingen in de kunstnijverheid:

- de Nieuwe Kunst, de Nederlandse variant van de art nouveau 1880-1910
- de Amsterdamse School, het expressionisme 1910-1930
- de Haagse School, de Nederlandse variant van de art deco, vanaf ca 1925

Er zijn klokken te zien van bekende ontwerpers, zoals H.P. Berlage, Jan Eisenloeffel, Bert Nienhuis, Hildo Krop, Toon Rådecker en C.J. Gellings.

Het Museum is met Klokkenvrienden in gesprek over een klokkenexpositie volgend jaar. Ook de expositie over de Nederlandse zakhorloges staat volgend jaar in de planning.

DOCUMENTATIE AAD STEVENS

In het Kenniscentrum is de uitgebreide en boeiende documentatie over uiteenlopende klokken en horloges van wijlen Aad Stevens, (uurwerkmaker, klokkenvriend en museumvrijwilliger) te raadplegen. Hij legateerde zijn geestelijk erfgoed aan het Museum. Het Museum is uiteraard bijzonder verheugd dat deze rijkdom aan gegevens thans voor publiek toegankelijk is. Zijn documentatie bestaat uit een groot aantal mappen met krantenknipsels, eigen aantekeningen, tekeningen (afb. 3a, b en c), kopieën van artikelen uit allerhande tijdschriften, technische gegevens en is geordend op type uurwerk, zoals: chronometers, Japanse uurwerken, speelklokken, zwaartekrachtuurwerken, zakhorloges, Religieuses, tafelklokken, Renaissance klokken, pendules, Neuchateloises, torenuurwerken, lantaarnklokken, staande klokken en Friese klokken.

SCHIJNSLINGER

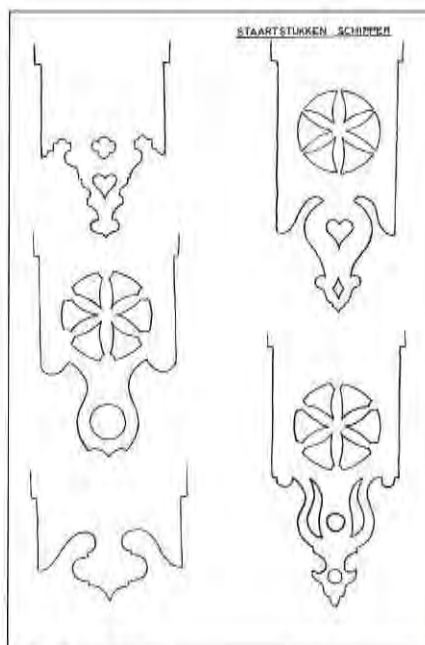
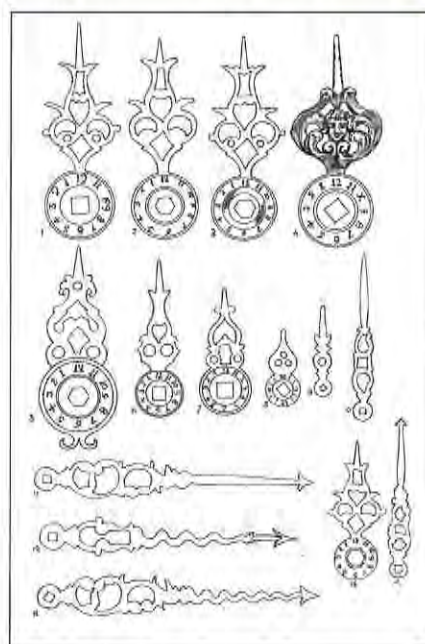
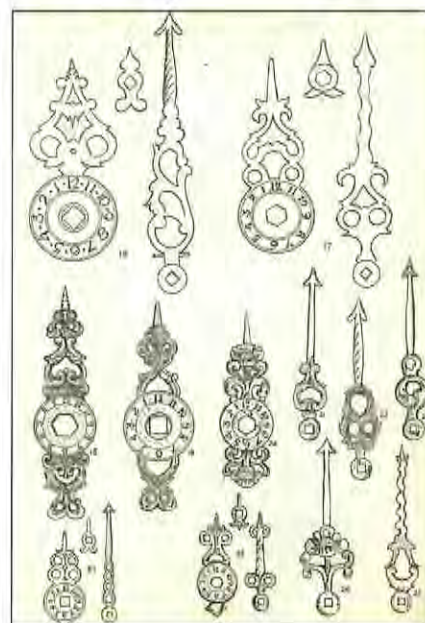
In het volgende TIJDSchriftnummer zal klokkenvriend en museumvrijwilliger, John Selders, een artikel schrijven over de schijnslinger op de voorkant van zakhorloges. Hij heeft in de Museumcollectie en in particuliere collecties een aantal horloges gevonden met dit bijzondere fenomeen. Velen kennen de typische slingerkloof op de achterplaatje van bijvoorbeeld Rotterdamse zakhorloges uit het begin van de 18de eeuw: een banaanvormige opening die het op een van de balansspaken aangebrachte "slingerlensje" te zien geeft. Maar de schijnslinger op de voorkant van het horloge en zichtbaar op de wijzerplaat is veel zeldzamer. Deze horloges worden gepresenteerd in het Museum. Wordt vervolgd!

OPROEP

Het Museum zoekt vrijwilligers om te assisteren bij het toezicht houden op en toelichting geven over klokken in de Klokenzaal, het registreren en digitaliseren van klokken en bij de organisatie van klokkenexposities. Voelt u zich betrokken bij de klokkencollectie en wilt u vrijwilligerswerk verrichten? Wilt u dan contact opnemen met Gemke Jager (tel. 0182-385612).

HERHAALDE OPROEP

2012 is uitgeroepen tot het jaar van de Historische Buitenplaatsen. Men wil dit te weinig bekend fenomeen bij het grote

Afb. 3a, b en c

Restauratie atelier RENATE E. POSTMA

- ❖ Schilderrestauratie aan wijzerplaten en kasten
- ❖ Marmer, hout en schildpad imitaties
- ❖ Achterglas schildering
- ❖ Alle soorten bladgoud vergulding
- ❖ Sierlood restauratie
- ❖ Gravering en Goudsmidswerk

Bezoekadres: Wijkampaan 48 3742WS Baarn 035 5421802
 renete.postma@zonnet.nl
 www.goedrestaureren.nl

FULL-TIME DIPLOMAS

WEST DEAN
COLLEGE

CONSERVATION RESTORATION OF CLOCKS Full-time specialist Diplomas

Conservation Restoration of Clocks
(West Dean College award)

Specialist MA/Diplomas in Conservation of Clocks
(University of Sussex award) *Subject to validation*

Making of Clocks and Related Dynamic Objects
(West Dean College award)

8:1 student to staff ratio

High level of personal tuition

Practical hands-on bench skills

Up to 50% bursaries and scholarships available

FOR FURTHER INFORMATION
(+44) 01243 818 208
diplomas@westdean.org.uk

West Dean College
West Dean, Chichester,
West Sussex, PO18 0QZ,
England
www.westdean.org.uk/college

publiek meer onder de aandacht brengen. Het museum wil aansluiten bij dit thema en er eventueel een tentoonstelling aan wijden. Wij zijn op zoek naar klokken waarop buitenplaatsen, bijvoorbeeld op de wijzerplaten, zijn afgebeeld. Wie zo'n klok heeft en bereid is die in bruikleen af te staan verzoeken wij contact op te nemen met Gemke Jager (g.jager@zilvermuseum.nl).

TAXATIES

In november organiseerde het Museum een taxatieweekend. Samen met Bonhams, Internationaal veilinghuis voor Kunst en Antiek (sponsor van de tentoonstelling "Als zilver spreken kan, verrassingen uit particuliere verzamelingen") konden bezoekers in het Kenniscentrum voorwerpen inbrengen ter taxatie. Taxateurs Loraine Turner, expert Zilver en James Stratton, expert Klokken & Horloges, uit Londen waren de hele vrijdag te gast in het museum. De zondag erna organiseerden de Vriendenkring van het Zilvermuseum en de Klokkenvrienden "Het horloge van mijn vader". Een middag die in het teken stond van het mechanische horloge. De middag werd afgetrapt door een boeiende presentatie van chronometrist A. Gaemers. Daarna werden meegebrachte horloges getaxeerd door de aanwezige deskundigen.

31 DECEMBER 2010: OUDEJAARSREDE

Op deze laatste dag van het jaar organiseert de Vriendenkring van het museum de Oudejaarsbijeenkomst, tijd: 11.30 - 13.30. Hoogtepunt is de traditionele Oudejaars toespraak. Deze wordt dit jaar gehouden door de nieuwe burgemeester van Schoonhoven, de heer A. Bonthuis. Verder staat deze bijeenkomst in het teken van sfeervol Zilver en van Tijd. En er zijn natuurlijk oliebollen. Alle Klokkenvrienden zijn van harte welkom!

Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven

Stichting Het Nederlands

Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum

Kazerneplein 4, 2871 CZ Schoonhoven

Tel 0182-385612; fax 0182-385855

info@zilvermuseum.nl

www.zilvermuseum.nl

Openingstijden:

di. t/m zo. 12.00 tot 17.00 uur

1ste Kerstdag, Nieuwjaarsdag en

Koninginnedag: gesloten

VERENIGINGSNIEUWS SCHOONHOVEN

Door *Ir A.M.J. Schueler*

In het septembernummer TIJDSchrift heeft u kunnen lezen dat de Stichting Museum en Archief voor Tijdmeetkunde, de SMAT, is toegetreden tot de Federatie Klokkenvrienden. De collectie van de SMAT is ondergebracht in het museum te Schoonhoven. Het bestuur heeft met de SMAT overleg over de collectie en de staat daarvan.

LEZINGEN

Zaterdag 22 januari

Jos Houbraken is gespecialiseerd in het restaureren en conserveren van alle soorten email. Maar in de lezing gaat het natuurlijk vooral over de bewerking van wijzerplaten van klokken en horloges. Om een indruk te krijgen, kunt u vast kijken op zijn website: <http://joshoubraken.com/index.html>

Aanvang: 14.00 uur in het Klokkemuseum.

Zaterdag 16 april

J.J. De Waele houdt een voordracht over een uurwerk dat zeer veel overeenkomt met een Vallin uurwerk in het British Museum. Het is de gelegenheid om de Vallin familie voor te stellen. Het betreffende uurwerk lag in onderdelen uiteen, in 1988 is de heer De Waele met zijn dochter (uurwerkmaakster) begonnen met het ineenzetten en het vervaardigen van enige ontbrekende onderdelen. Het uurwerk heeft een speelwerk met 10 bellen met een zeer afwijkende vorm. Er zijn verschillende aanwijzingen dat dit uurwerk een voorloper is van het uurwerk van Nicolas Vallin in het British Museum. Aanvang: 14.00 uur in het Klokkemuseum.

Aangeboden: Ambachtelijk handgeknoopt knobbelkoord voor uw antieke klok. Vlaskoord of hennepkoord in de kleur naturel of groen. Diameters van 4 tot 9 millimeter. M. Penso, tel. 055 - 576 84 26, bij voorkeur tussen 17.00 en 19.00 uur.

Boek en Comtoise te koop

Unieke aanbieding: La pendule française, partie 1, 2 et 3; de Tardy in originele paperback uitvoering met cover, in prima staat. Prijs € 700.

Tevens: in perfecte staat verkerende Comtoise, 30 dagen spindel uurwerk met wekker, incl. gewichten en vouwslinger, op de voorkant: zon en hoorn des overvloeds, gesigineerd: Cerriese à la Réole. Prijs € 525
P. van Hemert, tel. 06-24478196

Algemene jaarvergadering zaterdag 16 april

De jaarvergadering van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven wordt gehouden op: 16 april 2011 in het museum, Kazerneplein 4

Deze jaarvergadering is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven.

Aanvang: 11.00 uur

Tenzij anders vermeld, vinden lezingen plaats in het museum, Kazerneplein 4 te Schoonhoven, beginnend om 14.00 uur.

Zo nodig zal extra tussentijdse informatie per digitale Nieuwsbrief aan de leden kunnen worden toegestuurd. U kunt hiervoor uw e-mailadres, voor zover nog niet eerder gedaan, doorgeven aan onze secretaris Sjoerd Folkers (leden@klokkenvrienden.nl)

Tijdschrift

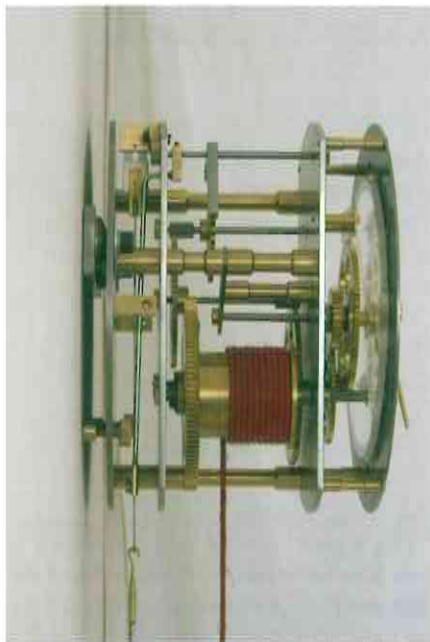
*wenst u een
mooie kerst
en een
klinkend 2011*

Het is (g)een Comtoise

Geïnspireerd door een niet lopende Comtoise bouwt een gepensioneerde technicus zonder enige ervaring of kennis een klok met deels zichtbaar uurwerk.

Door W.D. Izarin

Afb. 1 - Doorkijk in het uurwerk

Ik was al geruime tijd met pensioen toen ik een goede kennis bezocht. Aan de andere kant van de tafel met koffie en koek hing tegen de muur een oude klok. Het viel mij op dat de tijdsaanduiding er een paar uur naast zat. 't Is een Comtoise, zei de gastheer. Hij zal wel versleten zijn. En omdat ik nu eenmaal niet onhandig ben in technische zaken, vroeg hij mij er eens naar te kijken. Keerpunt in mijn leven!

Voor het eerst zag ik een Comtoise van binnen. Ik was verkocht!

Het liet me niet meer los, ging me er in verdiepen, kocht diverse boeken en uiteindelijk ook een gebrekkige Comtoise met ernstige artritis om het op te leren.

Ik creëerde de uitdaging om een uurwerk te gaan maken met de techniek van de Comtoise. Op zolder had ik een "Hom-

mel" draai- en fraisbankje uit de zestiger jaren.

Helaas ontbrak er een verdeelapparaat. Dat moest er dus eerst komen. Ik had geen keus en moest het zelf maken.

Gebruik makend van een aanwezig 200 tanden wiel en een zelfbouw worm-as, gekoppeld aan een noniusschijfje en een mechanische teller kon ik op basis van verhoudingen, elk gewenst tandwiel tot 200 tanden fraisen.

Aanvankelijk dacht ik een Comtoise na te bouwen, maar replica's hebben toch altijd iets van plagiaat. Het is wel aardig, maar geef mij het origineel maar.

Daar komt nog bij dat ik de belslagen nooit mooi heb gevonden.

Vandaar mijn beslissing: een vrij ontwerp zonder slagwerk maar wel gebaseerd op de comtoisetechniek.

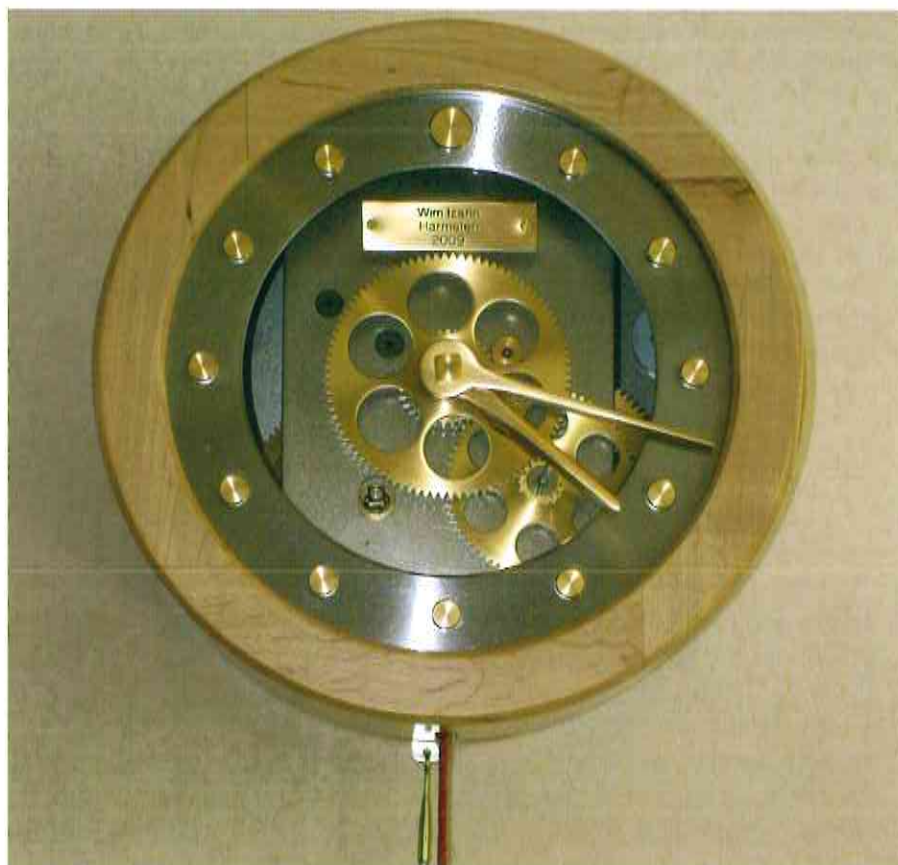
Gustav Schmitt

Veelvuldig raadpleegde ik het boek "Die Comtoiser Uhr" van Gustav Schmitt.

Ik kwam tot de volgende keuze:

- Alle tandwielen moduul 0.8
- 1ste rad en rondsel 108/14 tanden
- 2e rad en rondsel 96/8
- kroonrad en rondsel 80/8
- gangrad 31
- wisselrad en rondsel 70/15
- uurrad 90
- minutenrad 35
- slingerlengte ca. 960 mm (experimenteel)
- slingergewicht ca. 180 gram (experimenteel)
- koordtrommel diam. 40 mm
- aandrijfgewicht 3 Kg
- looptijd 7 etmalen

Omdat ik nog nooit een uurwerk had gemaakt, ben ik begonnen met het gangrad en het anker. Met een experimentele

Afb. 2 - De klok heeft een wijzerplaat van staalplaat met messing noppen

opstelling van aluminium platines en gangrad kwam ik uiteindelijk tot de juiste afmetingen en vorm van het plaatijzeren anker.

Cirkel

Voor mij stond vast, dat de klok cirkelvormig moest worden. Om inzicht te krijgen in de positionering van de raderen, heb ik van karton een 3D model gemaakt. Toen kon ik de detailtekeningen van de onderdelen maken. De platines en de achterplaat zijn vervaardigd uit 3 mm staalplaat met ingeperste lagerbussen van messing met borst.

De assen, de rondsels en het anker zijn van een hardbare staalsoort en de tandwielen van messing (afb. 1).

Het uitzetten van de hartafstanden van de tandwielen was niet eenvoudig.

Om een nauwkeurige "ingrijping" van de tanden te verkrijgen heb ik een aantal lagerbussen excentrisch ingeboord.

Afb. 3 - De complete klok met messing gewicht vóór de slinger

Teneinde ook van de buitenkant wat van de techniek te kunnen laten zien, koos ik voor een gedeeltelijke "doorkijk" klok. Daarom werd het een ringvormige wijzerplaat van 1 mm staalplaat met messing noppen en een perspex plaat (afb. 2).

De platines, wijzerplaat, wijzers, slingergewicht en aandrijfgewicht zijn bespoten met

"Zapon" lak. De slinger is van 3 mm rvs met een messing gewicht.

De kast is opgebouwd uit stukjes vloerstroken van hard esdoorn. De latjes heb ik gestapeld, verlijmd en daarna afgedraaid. De kast is voorzien van sleuven voor slinger en koord en is naar voren afneembaar. Kastafmeting: 205 mm diameter en 135 mm diep (afb. 3).

De klok loopt nu een paar maanden en doet zijn werk punctueel en uiterst nauwkeurig. En dat geeft voldoening! De bouw van de klok bezorgde mij vele heel plezierige uren.

Al doende groeide bij mij het respect voor die oude klokkenbouwers die met veel minder geavanceerde technieken echt juweeltjes produceerden.

11 ANTIEKE KLOKKEN
RESTAURATIE & VERKOOP

Nieuwstraat 15
4331 JK Middelburg
tel: 0118 633425
e-mail: albertdegoeij@hotmail.com

UURWERKMAKERIJ ALBERT DE GOEIJ

Groninger in Badhoevedorp

Door Erik Glasius

Stoelklok met op de kap ornamenten die naar de veeteelt verwijzen

Op bezoek bij antiquair/uurwerkmaker Frits Post in Badhoevedorp trof ik een bijzondere stoelklok (foto 1) aan, die wel lijkt op een die eerder door Warner Meinen is beschreven in TIJDSchrift (09/4). Ook hier is vrij zeker dat het gaat om een Groninger stoelklok, een uit de periode rond 1750. De afmetingen zijn vrijwel gelijk aan de eerder beschreven klok; de hoogte verschilt, met 68 cm, slechts 1 cm.

Dikke messing raderen duiden op een mogelijk Groningse herkomst

De messing raderen (foto 2) hebben de typerende dikte, het grondrad bijv. 12 mm. De kinderkopjes die aan de zijkant van de wijzerplaat zaten, toen hij hem kocht, zijn volgens Post zeker een veel latere toevoeging. Hij heeft ze dan ook verwijderd en hoopt er nog achter te komen, wat er oorspronkelijk heeft gezeten. De loden ornamenten zijn daarentegen origineel. Aan de bovenzijde gaat het

om een boer met een koe, symbolen dus voor de veeteelt. Helaas is nergens op de klok enige vorm van signatuur aangetroffen.

Zoals zo vaak, is de beschrijving van de, originele, wijzerplaat vervangen en wel door een zeer veel latere, die duidelijk het karakter van volkskunst ontbeert, dat voor de oude schilderingen zo kenmerkend is.

Franse Pendule

Franse Pendule in prima staat
Kast licht beschadigd.
Afhaal prijs: € 600,-

Wereldklok Citizen
Afhaal prijs: € 200,-

jolandahelmer@xs4all.nl
mobiel telnr: 06 53193733

A.C. Lijs

Restaurator van
antieke klokken
Reparatie en restauratie
In- en verkoop

Rijksgediplomeerd klokkenmaker horloger
Meer dan 35 jaar ervaring in het
restaureren van antieke klokken

Vlaskruid 30, Zeewolde-Zuid
Tel. 036 - 522 15 08
Fax. 036 - 522 22 53
www.antique-clocks.nl
www.antique-horology.org/lijs

THOSE WERE TIMES!

J.J. Lepaute

*Régulateur,
looptijd min. 12 maanden,
equatie
J.J. Lepaute.*

*Voor nadere gegevens
zie mijn website.*

UITNODIGING

Tijdens de weekenden van
11/12 en 18/19 december
(telkens op zaterdag én
zondag) stellen wij van
10.00 tot 18.00 uur
onze ruimten voor u open.

Wij tonen middels een
speciale en smaakvol
aangeklede presentatie onze
collectie antieke klokken en
meubelen, aangevuld met
de nieuwste acquisities.
U bent van harte welkom!

*Alle informatie over de
'Open Weekenden' kunt u heel
gemakkelijk vinden op onze
website: www.hanskreft.com*

Dorpstraat 25
8-3910 Sint-Hulbrechts-Lille
(Neerpelt)
(7 km van de Nederlandse
grens onder Valkenswaard)
Telefoon +32 (0)11 61 13 25
Mail: hanskreft@skynet.be
Website: www.hanskreft.com

40 JAAR HANS KREFT ANTIËKE KLOKKEN